

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет іноземної філології

Кафедра англійської мови та методики її викладання

**ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЕМПАТІЇ В
ДИТЯЧІЙ АНГЛОМОВНІЙ ПРОЗІ ЖАНРУ ФЕНТЕЗИ**

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти бакалавр

Виконала: студентка 09-441 групи
Напряму підготовки:
014.02 Середня освіта (мова і
література англійська, російська)
Антоненко Каріна Миколаївна

Керівник: д. філол. н., професор Белєхова Л.І.
Рецензент: к. філол. н., доцент Ковбасюк Л.А.

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМПАТІЇ В ДИТЯЧІЙ ПРОЗІ ФЕНТЕЗІ.....	7
1.1. Лінгвокогнітивні аспекти емпатії.....	7
1.2. Дослідження емпатії в лінгвістиці.....	14
1.3. Англomовна дитяча проза жанру фентезі як сфера реалізації емпатії.....	17
РОЗДІЛ 2. ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ПАРАМЕТРИ ЕМПАТІЇ В АНГЛОМОВНІЙ ДИТЯЧІЙ ПРОЗІ ФЕНТЕЗІ.....	21
2.1. Об'єктивація когнітивно-афективної структури ЕМПАТІЯ в англійській мові.....	21
2.2. Втілення когнітивно-афективної структури ЕМПАТІЯ в дискурсі англomовної дитячої фентезі.....	29
2.3. Метафорична категоризація ЕМПАТІЇ.....	49
ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	58
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ.....	63

ВСТУП

Сучасний етап розвитку лінгвістичних досліджень характеризується посиленням зацікавлення проблемою взаємозв'язку мови та когнітивних процесів. Погляд дослідників зміщується з мови як об'єкта пізнання на суб'єкт: аналізується людина в мові та мова в людині. У контексті антропоцентричної парадигми помітно зросло зацікавлення вивченням різноманітних засобів, за допомогою яких мова репрезентує різні грані й стани особистості.

Емпатія – це ключова соціальна компетентність, необхідна для функціонування в людському суспільстві. Навички розуміння намірів та емоцій інших людей через їх мову, спостереження за їхніми рухами, позами, поглядом тощо, закладені у системі дзеркальних нейронів мозку людини, є необхідними для успішної соціальної взаємодії [14, с. 203]. Дослідження емпатії, проведені нейрологами [6; 33; 48; 49], психологами [14; 25; 28; 29], соціальними психологами [28; 29], та лінгвістами [3; 4; 8; 24; 39; 40 та ін.], спрямовані на осмислення механізмів взаємодії людини та світу.

Емпатія є універсальним довербальним когнітивно-афективним утворенням, що визначає поведінку суб'єкта в ситуації соціальної взаємодії та вербалізується знаком, набуваючи аксіологічних смислів. Будучи, з одного боку, зверненою на соціальне функціонування, а з іншого, – на мислення та емоції, емпатія постає суспільно-психологічним подієвим концептом. Як подієвий концепт, ЕМПАТІЯ виникає у свідомості та вербальній поведінці під впливом людської діяльності у певній комунікативно-прагматичній ситуації (І. І. Чесноков, І. С. Шевченко) [25; 169], постаючи у різноманітті конститuantів КОГНІТИВНОЇ та АФЕКТИВНОЇ парцел домену ЕМПАТІЯ. Явище емпатії потрапило в фокус когнітивних досліджень художнього тексту [24; 41; 52], когнітивної метафори [45] та прагматики діалогічного дискурсу [10; 24]. Питання взаємозв'язку емпатії та інших когнітивних та емоційних

станів, що пов'язуються з нею, таких як симпатія, розуміння, жаль, співчуття тощо, неодноразово ставало об'єктом дослідження нейрологів, соціальних психологів та психотерапевтів [14; 25; 28; 29]. У лінгвістиці було здійснено аналіз сфер вербальної емпатії й емпатійних мовленнєвих актів у французькій мові та виділено співпереживання та співрадість як дві сфери емпатії [12], досліджено іллокутивні типи виявів емпатії у французькому діалогічному дискурсі, такі як розуміння, співчуття, симпатія, підбадьорення та ін. [3; 4; 8].

Як особлива форма психічного відображення, що базується на дії дзеркальних нейронів та охоплює широкий спектр емоційно-когнітивних станів, емпатія є комплексним феноменом. Залучення результатів як прагматичних, так і лінгвокогнітивних досліджень у ракурсі когнітивно-дискурсивної парадигми [3; 4; 8; 24; 39; 40] дозволить повною мірою описати засади концептуалізації емпатії та багатовимірність контексту емпатійних висловлень. Дослідження присвячене вивченню лінгвокогнітивних та прагматичних аспектів вербалізації емпатії в дитячій англомовній прозі фентезі. У роботі розкрито глибинну природу емпатії з позицій когнітивної лінгвістики та лінгвістичної емотіології.

Актуальність обраної теми визначається когнітивно-дискурсивним ракурсом роботи в контексті діяльнісного підходу, що зосереджується на виявленні інтерсуб'єктивних смислів емпатії в ситуації дискурсивної взаємодії, та зумовлена потребою в комплексному дослідженні концептуалізації емпатії як передумови формування емоційного інтелекту та основної соціальної компетентності. Вивчення засобів вербалізації емпатії в дитячій літературі жанру фентезі є необхідним з огляду на високий ступінь дидактичності цього типу дискурсу та можливість спрямованого залучення емпатійних висловлень з метою впливу на суспільну свідомість.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами:

випускна робота виконана відповідно до науково-дослідної теми кафедри англійської мови та методики її викладання «Лінгвокогнітивні та комунікативні аспекти дослідження тексту» (державний реєстраційний номер 0117U006792).

Мета роботи полягає у виявленні лінгвокогнітивних характеристик емпатії в дитячій англомовній прозі жанру фентезі.

Об'єктом дослідження є подієвий концепт ЕМПАТІЯ, вербалізований в англомовній дитячій прозі жанру фентезі.

Предметом є когнітивно-семантичні характеристики мовних засобів вираження емпатії в англомовній дитячій прозі фентезі.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких конкретних завдань:

- 1) встановити критерії трактування поняття емпатії;
- 2) виявити зміст і структуру концепту ЕМПАТІЯ шляхом систематизації синонімів імені концепту та побудувати градаційну шкалу емпатії;
- 3) описати засади концептуалізації емпатії в дитячій прозі жанру фентезі;
- 4) виявити схемні образи в основі мовної та метафоричної репрезентації емпатії.

Дослідження проводиться на матеріалі текстів англомовної дитячої прози фентезі: К. С. Льюїса “Хроніки Нарнії”, Дж. К. Роулінг “Гаррі Поттер” і Дж. Р. Р. Толкіна “Володар перснів” та “Гобіт”. Також були залучені лексикографічні джерела (енциклопедичні та тлумачні словники сучасної англійської мови Macmillan English Dictionary for Advanced Learners; Merriam-Webster’s Collegiate Dictionary; The Oxford Universal Dictionary та ін.).

Для виконання завдань і досягнення поставленої мети нами були використані такі **методи** як: *компонентний аналіз*, що дозволив визначити елементи лексичних значень типів емпатії; *опозиційний аналіз*

– для визначення їх класифікації на підставі семантично релевантної розбіжності за диференційною ознакою активність / пасивність; *концептуальний аналіз* – для виявлення схемних образів в основі концептуальної структури; *інтерпретаційно-текстовий аналіз* – для виявлення дискурсивних контекстів емпатії; *інструментарій теорії когнітивної метафори* – для виявлення конвенційних метафор, які репрезентують концепти ЕМПАТІЇ.

Практична цінність кваліфікаційної роботи полягає в можливості використання її результатів у спецкурсах з лінгвостилістики, лексикології, лінгвістики тексту, а також у науково-дослідній роботі студентів.

Апробація: головні положення та результати дослідження виголошувалися на засіданнях кафедри англійської мови та методики її викладання (грудень 2019 року та квітень 2020 року).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМПАТІЇ В ДИТЯЧІЙ ПРОЗІ ФЕНТЕЗИ

1.1. Лінгвокогнітивні аспекти емпатії

Однією із найважливіших характеристик когнітивної діяльності людини є концептуалізація, яка включає в себе процес ідентифікації отриманої інформації, та утворення концептів та структур, а подекуди і цілої концептуальної системи. Концептуалізація відбувається за допомогою органів чуття, тобто завдяки чуттєвому досвіду людини; емпіричній, когнітивній діяльності людини через вербальне та невербальне спілкування [6, с. 24–25].

Слідом за М.В. Нікітіним вважаємо, що людина мислить концептами, які виступають базовими одиницями концептуалізації [28, с. 23–24]. Як зазначає науковець, “в певному континуумі концептів є стільки, скільки підрозділів в ньому є суттєвими для людської практики, і вони є настільки дискретними, наскільки є суттєвою і розробленою в досвіді є дискретизація певної ділянки денотативної сфери” [15, с. 269].

Психолінгвістами встановлено наявність у людини невербального мислення і концептосфери, що постійно розвивається – системи пов'язаних між собою концептів, кожен з яких представляє собою елементарну ідею, квант знання. Концепт – це дискретне ментальне утворення, базова одиниця розумового коду людини, результат пізнавальної діяльності особистості і суспільства. Як зауважив Г.Л. Мерфі, “... концепти – це клей, який з'єднує наш ментальний світ в єдине ціле” [12].

Підсистемою концептосфери та проміжною ланкою між нею та концептом є концептополе, яке визначається як складовий компонент концептосфери, який організовує когнітивно-семантичний простір. Концептополе впорядковується ієрархічно за принципом імплікації

сукупністю концептів, що мають спільне семантичне значення [17, с. 174]. Особливістю структурної організації концепта є багаторівневість на основі гіперо-гіпонімічних зв'язків:

1) макроконцепти, під якими імпліковано загальнолюдські поняття (та які безпосередньо пов'язані з базовими доменами);

2) концепти нижнього рівня (гіперконцепти, гіпоконцепти, мезоконцепти, катаконцепти) [17, с. 174].

Зв'язок між складовими концептополя визначається особливістю утворення автономної підсистеми за принципом “матриця-конституент” за допомогою суміжної пари рівнів в ієрархії концептополя. Це поле має назву *домен*, який виступає структурованим простором фонових знань. [20, с. 406; 47, с. 47].

У широкому розумінні доменом може бути будь яка сфера досвіду, будь-який концепт: він може застосовуватись стосовно широкого асоціативного поля та стосовно поняттєвої категорії, об'єднаної гіперо-гіпонімічними зв'язками [9, с. 64]. Як зазначає С. А. Жаботинська, концептосфера є мережею доменів, кожен з доменів є мережею парцел, кожна з парцел є мережею концептів, кожен концепт є мережею ознак, що його характеризують [9, с. 64].

Отже, концепт не є ізольованою одиницею людського досвіду. Він функціонує лише в контексті структур фонових знань. Таким контекстом для виділення концепту слугує певна концептуальна структура – домен [9; 189, с. 2; 17, с. 185]. Домен визначається як “будь яка зв'язна область концептуалізації, відносно якої характеризується семантична структура” [47, с. 47], “система концептів, співвіднесених між собою таким чином, що для розуміння одного з них необхідно розуміти всю структуру, у яку вони входять” [14, с. 65]. Ця структура описується в термінах гіперо-гіпонімічних відношень в межах певної концептуальної ієрархії домену [9, с. 5] чи концептополя [17, с. 174].

У результаті емпіричного пізнання людиною навколишнього світу у ментальному просторі формуються ієрархії концептів, серед яких ми виділяємо домени різних рівнів [13]. Для нашого дослідження доцільним було б звернутися до термінів, запропонованих С. А. Жаботинською: “концептосфера” (весь аналізований поняттєвий простір), “домен” – інформаційний вузол у межах концептосфери, “парцела” – інформаційний вузол у межах домену, концепт – конститuant парцели, позначений окремим словом, або іншою мовною одиницею [9, с. 5].

Ці моделі категоризації виступають домінантними при моделюванні подієвого концепту ЕМАПІЯ, адже він охоплює цілу низку емоційних, ментальних та когнітивних станів і процесів. Також доречним було б виділити ще афективні компоненти: емоційну реакцію на досвід інших.

У нашому науковому дослідженні ми використовуємо схемно-образний підхід, що дозволить нам більш точно представити концептуальні комплекси через прості концептуальні складники [47, с. 33]. У контексті когнітивно-дискурсивного підходу, схемні образи дозволяють встановити закономірності в процесі смислоутворення та категоризувати подієвий концепт ЕМПАТІЯ.

Як зазначає М. Джонсон, концепти визначаються та існують у рамках концептуальної системи, що базується на людському досвіді [42]. Складовими компонентами концептуальної структури виступає лише обмежена кількість схемних систем, які окремо характеризують певні аспекти ситуації: конфігураційна система, що структурує дійсність в термінах просторово-темпоральних відношень, перспективна система, яка відображає місце розташування, віддаленість та позицію спостерігача (мовця), атенційна система, що визначає основний фокус уваги мовця, та система силової взаємодії, що характеризує фізичні, психологічні та соціальні чинники [52].

Схемний образ при цьому виступає динамічною аналоговою репрезентацією просторових відношень і переміщення в просторі,

структура, що впорядковує факти дійсності [38]. Схемні образи – це фундаментальні передконцептуальні структури, проявляється де на когнітивному рівні проявляється людський досвід, метафорично проектується та формує “мережу значень” (концептуальну систему) [42]. В. Еванс, услід за Дж. Лакофом та М. Джонсоном, порівнює їх з “концептуальними будівельними блоками для складніших абстрактних концептів і концептуальних доменів” [44]. Схемні образи характеризуються схематичністю. Вони представляють схематичні шаблони, такі як КОНТЕЙНЕР, ШЛЯХ, ЗВ’ЯЗОК, СИЛА, БАЛАНС тощо, які структурують різні концепти [35, с. 13] До найважливіших схемних образів в основі концептуальної структури М. Джонсон відносить: КОНТЕЙНЕР (CONTAINER), ШЛЯХ (PATH), ЦИКЛ (CYCLE), ЧАСТИНА-ЦІЛЕ (PART- WHOLE), ПОВНИЙ-ПОРОЖНІЙ (FULL-EMPTY), ПОВЕРХНЯ (SURFACE), БАЛАНС (BALANCE), ПРОТИДІЯ (COUNTERFORCE), ЗВ’ЯЗОК (LINK), БЛИЗЬКО-ДАЛЕКО (NEAR-FAR), КОНТАКТ (CONTACT), ШКАЛА (SCALE), ВЕРХ-НИЗ (UP-DOWN) та інші [42, с. 120].

Значення мовної одиниці, на думку Р. Ленекера, також включає, крім концептуального змісту, і певну схему, або конфігурацію, яка накладається на цей зміст. Кожна така конфігурація є окремим значенням слова. Р. Ленекер пропонує свою класифікацію схемно-образної структуризації дійсності, виділяючи:

- базові мінімальні концепти у певному домені (напр., ЛІНІЯ, КУТ, КРИВИЗНА у просторовому домені; ПЕРЕДУВАННЯ у домені часу);

- високо-схематичні конфігураційні концепти (МЕЖА, ЗМІНА, ПОСЛІДОВНІСТЬ, ВКЛЮЧЕННЯ, РОЗДІЛЕННЯ, ТОЧКА тощо), які є абстрактними і можуть застосовуватись до кожного домену та прирівнюються до схемних образів;

- концептуальні архетипи, що базуються на повсякденному чуттєво- моторному досвіді і є фундаментальними в житті людини (ФІЗИЧНИЙ ПРЕДМЕТ, ПРЕДМЕТ, ЩО ДЕСЬ ЗНАХОДИТЬСЯ, ПРЕДМЕТ, ЩО

РУХАЄТЬСЯ КРИЗЬ ПРОСТІР, ЛЮДСЬКЕ ТІЛО, ЛЮДСЬКЕ ОБЛИЧЧЯ тощо). Деякі з них традиційно відносять до схемних образів (ЧАСТИНА ТА ЦІЛЕ, ФІЗИЧНИЙ КОНТЕЙНЕР). Ці концепти є менш схематичними, ніж конфігураційні концепти, проте сприймаються цілісно і формуються ще в онтогенезі [47, с. 33].

До одного з базових вимірів відноситься поняття шкали (SCALE) за класифікацією Р. Ленегера, за допомогою якої більш продуктивно відбувається процес структуризації та семантизації будь-якого домену в рамках певної концептуальної царини [47, с. 55]. Проводячи межу між когнітивними та концептуальними операціями, С.А. Жаботинська звертає увагу та складові компоненти когнітивних операцій [9]:

- конкретизацію (specificity);
- схематизацію – узагальнення, спрощення процесу конкретизації (schematicity);
- фокусування – профілювання через конструкції фігури і фону (focusing); включає поняття “максимального охоплення” та “безпосереднього охоплення”, що розкриваються згідно з шкалою в послідовній ієрархії (частина-ціле);
- висвічування – зіставлення траектора і орієнтиру (trajector/landmark alignment);
- профілювання – вилучення певного елемента з бази – профілю (profiling);
- визначення подієвої перспективи, що включає такі фактори як орієнтація, прийнята точка спостереження, об’єктивність інтерпретації (perspective) [47, с. 55-85].

Для нашого дослідження важливим є функціонування всіх когнітивних операцій у сукупності:

- схематизація за своєю суттю призначена для виконання категоризуючої функції, і виступає при цьому основою пізнання. Схеми

та деталізації невід'ємні від будь-якого аспекту мовної структури [21; 47, с. 55];

– концептуалізація шляхом схемних образів здійснюється через метафоричний перенос. При накладанні царини джерела на царину цілі структура схемних образів зберігається.

Для визначення образно-ціннісного змісту емпатії доцільним є вивчення концептуальних метафор, оскільки саме метафора прояснює абстрактні сутності на основі більш конкретних концептуальних структур.

Когнітивна (концептуальна) метафора виступає однією з форм концептуалізації [46]. Саме метафорі належить виняткова роль у концептуалізації внутрішнього світу людини. Слідом за Н. Д. Арутюною вважаємо, що “без метафори не існувало б лексики “невидимих світів” [3, с. 9]. Головною характеристикою мовних засобів вираження емоцій у більшості випадків є їх метафоричність [42].

Метафора була фокусом дослідження з різних аспектів:

– як засіб репрезентації концептуальної структури та значення (Дж. Лакофф, М. Джонсон, С. А. Жаботинська, В. М. Телія);

– утворені внаслідок переносу значення ознакові метафори з позиції семантико-синтаксичного підходу (М. Д. Арутюнова, Є. С. Кубрякова, А. О. Попова).

Метафори класифікують на орієнтаційні, структурні, онтологічні, персоніфікації за природою їх царини джерела [46; 43, с. 37–41].

Організацією системи концептів стосовно один одного з урахуванням орієнтації у просторі займаються орієнтаційні метафори, когнітивна база яких утворилася за допомогою фізичного і культурного досвіду людини (орієнтування “вниз-вгору”, “попереду-позаду”). Такі метафори відзначаються систематичністю і взаємоузгодженістю: наприклад, метафора ДОБРЕ є ВГОРІ спрямовує процес метафоризації позитивних аспектів людського існування та узгоджується з метафорами

ЩАСТЯ є ВГОРІ, ЗДОРОВ'Я є ВГОРІ, ЖИТТЯ є ВГОРІ, БІЛЬШЕ є ВГОРІ тощо, які струутовано за схемними образами ВЕРХ-НИЗ [46, с. 15].

Емоційний стан може метафоризуватися через передбачувані типові причини чи наслідки [43]: EMPATHY is POWER TO FREE FROM BURDEN, EMPATHY is POWER TO RAISE SPIRIT.

Як зазначає Дж. Лакофф, розуміння може метафоризуватися за допомогою втіленого пізнання, те, що легко побачити, легко зрозуміти: UNDERSTANDING IS SEEING. Згідно з концепцією втіленого пізнання, стани та емоції категоризуються як фізичні явища [43, с. 20]. У термінах температурної метафори осмислюється інтенсивність емоційної реакції: EMOTIONAL INTENSIVENESS is TEMPERATURE [43]; а в термінах просторової метафори та фізичного явища – емоційний вплив: EMOTIONAL CONTACT is PHYSICAL CONTACT, EMOTIONAL EFFECT is PHYSICAL CONTACT.

Сутність досліджуваного явища зумовлює вибір підходу до визначення та дослідження концепту. Звідси стає очевидним той факт, що емпатія – багаторівнева структура, що складається з афективного (увага приділяється емоційній реакції на емпіричне пізнання інших) та когнітивного (дешифрування ментального процесу іншої людини) компонентів. Так, емпатію уявляємо цілою структурою, яка розкривається завдяки певному набору концептів в межах концептуального домену ЕМПАТІЯ: РОЗУМІННЯ, СПІВЧУТТЯ, БУЛІНГ, НЕРОЗУМІННЯ, ТАКТ, ЖАЛЬ, СИМПАТІЯ та ін.

Отже, щоб виявити сутність емпатії, необхідно дослідити лексико-граматичні засоби вербалізації цих концептів. Водночас з тим, мовні засоби презентації не уможливають чітку диференціацію ЕМПАТІЇ та інших концептів (наприклад, ВВІЧЛИВОСТІ). Комплексний аналіз емпатії здійснюється в межах когнітивно-дискурсивного підходу з урахуванням когнітивних та прагматичних смислів. Дискурсивна обумовленість ЕМПАТІЇ реалізується у контексті інтерпретаційних смислів цього

концепту. Головними засобами імплікації виступають когнітивні та афективні одиниці, що мають у своїй структурі прагматичні аспекти та модуси (оцінка, емотивність).

1.2. Дослідження емпатії в лінгвістиці

За досить тривалу історію свого дослідження емоційно-емпатичний компонент привертав увагу багатьох вчених. Одним із перших, хто займався розмежуванням лінгвістичної реалізації емоцій та їх психологічних аспектів, вважається В. І. Шаховський, який, розмежовуючи лінгвістичне і нелінгвістичне розуміння емоційності, емоційного зараження, диференціював емоційність як психологічну категорію та емотивність як її відображення в мові, ввів поняття емосеми та розробив поняттєво-термінологічний апарат емотивної лінгвістики [30]. Чутливість людини до значимих ситуацій та її емоційні реакції на них визначається як емоційність [30, с. 24] та актуалізується в мові через емотивність. Особливість мови виражати емоційність у саматниці певних мовних одиниць, емоційне спілкування комунікантів, функція впливу та стимулювання емоційного настрою мовця – є складовими чинниками емоційності [30, с. 23–26].

Емотивність проявляє себе на різних лінгвістичних рівнях: стилістичному, текстовому, лексичному, словотворчому, морфологічному, синтаксичному, фразеологічному [31].

Через когнітивну і емотивну мовну діяльність суб'єкта мовлення здійснюється презентація емотивності в лінгвістичних одиницях різноманітних статусів [14]. Комунікативний намір мовця імплікується в різних типах іллокуцій. Ми визначаємо емпатійний вияв психологічної підтримки комуніканта через висловлювання, які використовують учасники комунікації у мовленні [12, с. 361].

Переживання виступає головним чинником вираження ставлення людини до дійсності і викликає емпатію, яка має інтенційний характер,

виступає ілюктивним актом, що має на меті продемонструвати наміри мовців, зрозуміти її душевний стан і зрозуміти її внутрішні переживання, а згодом і впливати на вчинки, поведінку та емоції людей [10, с. 17]. Інтерпритація стратегій емпатизації дискурсу та виявлення її за допомогою мовленнєвих актів є одним із головних підходів нашого дослідження.

Комунікативний компонент найповніше розкриває емпатію в процесі комунікації, а саме здатність мовленнєвими засобами комунікації (вербальними і невербальними) транслювати комунікантові розуміння його внутрішніх хвилювань та емоційного стану, готовність допомогти, співчувати [7, с. 61].

Через емпатійні висловлювання у формі різних мовленнєвих актів імплікується вербальна емпатія у вигляді співчуття та співпереживання. Слідом за Н.Д. Арутюновою, визначаємо мовленнєвий акт як "цілеспрямовану мовну дію, що здійснюється відповідно до принципів і правил мовної поведінки. Основними ознаками мовленнєвого акту є інтенціональність, цілеспрямованість та конвенційність" [13; 49, с. 338–339].

В межах нашого дослідження та згідно з класифікацією мовленнєвих актів, запропонованих Дж. Серлем та А. Азнабаєвою, виокремлюємо такі засоби актуалізації емпатії у формі психологічної підтримки: співчуття, розуміння, втішання, підбадьорення [3; 4; 12]. Ілюктивним спрямуванням при цьому виступають такі типи співчуття: виправдання, переконання, підбадьорення, привітання та похвали [12].

Ілюктивний потенціал визначається залученням здобутків вищезазначених теорій до дослідження емпатії, що дає змогу встановити конвенційні та емпатійні експресиви; розмежувати поняття емотивності, експресивності, інтенсивності, оцінки у текстах англомовної дитячої прози фентезі.

Головною ознакою прояву емпатії є інтенціональність у межах дослідження мовленнєвих актів [10, с. 17]. Іntenція вситуає наміром вплинути на емоційний стан адресата через власний когнітивно-емотивний резонанс з ним. За допомогою експресивів, які розкривають цю інтенцію, стає можливим декодувати реальні почуття та відношення між агентами комунікації. Подяліючи думку Дж. Серля, вважаємо іллокутивною ціллю експресивів “вираження психічного стану, означеного щирістю” [21, с. 15]. До експресивів, за класифікацією Дж. Серля, належать мовленнєві акти, спрямовані на реалізацію певних соціальних ритуалів. Вони, зазвичай, виражаються певними соціальними формулами (вдячність, вибачення, співчуття в зв’язку із втратою, привітання тощо) і дієсловами на позначення відповідних дій, що вживаються як перформативи і завжди розраховані на позитивну емоційну реакцію [8, с. 165]. А. Азнабаєва доповнює цей перелік експресивів мовленнєвими актами психологічної підтримки: втішання, співчуття, розуміння, підбадьорення [4]. Л. В. Козяревич характеризує їх як емпатійні висловлення – емотивні мовленнєві акти з іллокутивною силою емпатії, яким притаманна експресивна та інші функції у дискурсі [10, с. 17]. Висловлення, спрямовані на те, щоб викликати емоційну реакцію, Є. М. Вольф називає оцінними (чи власне експресивами) та теж розглядає їх як особливий вид іллокутивних актів в межах експресивів. Поряд з вибаченнями, подяками і т.п., обумовленими соціальними конвенціями, до таких мовленнєвих актів відносять оцінні висловлення, що “належать індивідуальним суб’єктам, іллокутивною метою яких є виразити емоційний стан мовця та/або здійснити емоційний вплив на слухача, що базується на схваленні чи несхваленні в широкому сенсі” [8, с. 166]. Такі оцінні висловлення мало пов’язані з соціальними нормами і стереотипами. Саме такі оцінні мовленнєві акти (або відповідно мовленнєві акти психологічної підтримки [3; 4; 8; 12] чи емотивні мовленнєві акти [11]) ми вважаємо мовленнєвими актами з

іллокутивною силою емпатії, та, користуючись термінологією Є. М. Вольф, називаємо їх власне експреси вами [8]. Їх основними рисами є оцінність та експресивність.

Отже, основою нашого дослідження прагматичних аспектів емпатії в англомовній дитячій прозі фентезі виступають зазначені підходи до вивчення актуалізації емпатії в дискурсі, а аналіз емпатії в категоріях лінгвістичної емотіології сприятиме вивченню оцінки та норми, інтенсивності та експресивності в емпатії, співвідношення стратегій ввічливості і емпатизації в художній прозі фентезі.

1.3. Англомовна дитяча проза жанру фентезі як сфера реалізації емпатії

Серед усіх жанрових різновидів художньої літератури емоційністю, експресивністю, естетичною виділяється саме дитяча. З урахуванням особливостей розвитку дитини (невеликий досвід та високий рівень емоційної сторони) необхідною задачею стає вибір лінгвістичних засобів, які б репрезентували категорію емотивності для кращого розуміння дітьми прочитаної інформації. Цей добір дозволить пояснити причини виникнення й особливості вираження емоційної поведінки або стану персонажа у творі [27, с. 407]. Реалізації категорії емотивності в текстах дитячої прози також притаманний динамізм, що проявляється в швидкій зміні емоцій, переважанні жестових і мімічних кінематичних виразів [там само].

Через дискусивне визначення терміну “дитяча” література вважаємо доцільним уточнити це поняття у контексті нашої роботи.

Дитяча література може трактуватись як: 1) усна і писемна словесність, творена дітьми; перші спроби пера юних початківців, опубліковані в періодиці для дітей 2) художні, наукові, науково-популярні твори, написані для дітей (за іншим терміном “література для дітей” [39, с. 34]. Деякі науковці стверджують, що поняття “дитяча

література” виникає на перетині трьох уявлень – про дитячий твір (як результат цілеспрямованої діяльності людини), дитяче читання (як взаємодію дитини з текстом твору) та дитячу книгу (як фізичний спосіб існування твору) [38].

Отже, цей термін постає у двох значеннях: вузькому (як література, створена дітьми) і ширшому (література, написана письменниками передусім для дітей). Використовуючи терміни “дитяча література” та “література для дітей”, орієнтуємося на ширше визначення першого і розглядаємо їх як рівнозначні.

Дидактична спрямованість дитячої літератури визначає вибір лінгвістичних засобів при реалізації категорії емотивності [39]. Характерними ознаками дитячої літератури є легке розуміння емоцій через пряму номінацію та імплікування в тексті невербальних засобів їх вираження[41]. Мова автора має найголовніший вплив на формування в дитини емоцій у процесі читання та коментування причинно-наслідкової структури тексту. А мова персонажів описує певний емоційний стан, передає ступінь інтенсивності емоції [27, с. 371]. Для таких текстів характерною є також кумулятивність і градація інтенсивності емоційного стану. У фрагментах тексту, що відзначаються сильною емоційною напругою, “автор і персонаж зливаються, виникає співпереживання, повна емпатія, спостерігається буквальне вживання в емоційний досвід персонажа” [27, с. 372]. Тож необхідність створення позитивних установок у дитячій літературі мотивує зняття емоційної напруги, створеної раніше в тексті [27, с. 407]. І одним з таких засобів виступає емпатія.

Враховуючи високу емотивність художніх творів для дітей та їх дидактичну функцію, в полі зору науковців перебувають базові емоційні концепти та їх репрезентація в дискурсі [27]. Концепти в дискурсі формують певну концептосистему – в термінах А. Н. Приходька “конфігурацію”, яка передбачає класифікацію концептів за принципом

логічної доцільності [18]. Емотивні концепти формують емоційний шар тексту, що вміщує певну емоційну інформацію [27, с. 395]. Коли концепти знаходяться у відношеннях включення чи імплікації, актуалізація одного завжди викликає актуалізацію іншого, що призводить до конгломерації концептів – перетин окремих концептів в межах дискурсивної формації, коли кожен з них зберігає власні риси та властивості [18, с. 207]. Зважаючи на дидактичність дитячої літератури, необхідність створення позитивних установок та реалізацію категорій емотивності й інтенсивності, що разом з відповідними лексико-граматичними засобами об'єктивують емпатію, актуалізація концептів базових емоцій (радість, сум, страх та ін.) призводить до актуалізації концептуального домену емпатії.

Тому вибір дитячої фентезійної прози як матеріалу дослідження зумовлений насамперед репрезентативністю досліджуваного явища – емпатії у дискурсі.

Досліджувані твори належать до жанру фентезі і їм притаманні, з одного боку, риси, характерні для фентезі, з іншого боку, вони зберігають особливості дитячої літератури: велика кількість діалогів при незначній кількості описів, дидактична спрямованість, тематика, що відповідає дитячому віку. Перш за все це твори, написані про дітей і для дітей. Особливими характеристиками дитячої літератури при цьому є: "гетерогенний текстовий матеріал, об'єднаний спільною тематичною сферою; циклічний розвиток часу; детально пропрацьована умовна реальність, в якій наявність магії часто є системною характеристикою; протистояння добра і зла; фентезійний квест; використання міфів, казкових і біблійних мотивів" [19]. Вищезазначені фактори і межі чарівної казки в основі сюжетно-фабульної структури циклу, наявність субстанціально-космологічного конфлікту, що протікає в межах казкового або фентезійного хронотопа, зумовлюють дискусії щодо жанрової приналежності "Поттеріани", характеризуючи її як казково-

фентезійне гібридне утворення романного типу, чарівну казку, літературну казку [41]. Проте більшість дослідників сходяться на думці, що “Гаррі Поттер” Дж. К. Роулінг, як і “Володар пернів” та “Гоббіт” Дж. Р. Р. Толкіна та “Хроніки Нарнії” К.С. Льюїса все ж належать до жанру фентезі [16; 19]: “...фентезі бере за основу різноманітні літературні традиції, такі як фольклор різних народів, героїчний епос, чарівну казку, авантюрний жанр, готичний роман” [19], та “тяжіє до великих художніх форм – романів, циклів романів” [16, с. 177].

Дитячій літературі стає полем функціонування категорії емпатії через залучення таких складових: СПІВЧУТТЯ, ЖАЛЮ, НЕРОЗУМІННЯ, БУЛІНГУ та ін., що є відповідно емпатійно маркованими та немаркованими в контексті типології емпатії, реалізується дидактична функція в дискурсі та формуються засади соціалізації та емоційний інтелект юного читача.

Таким чином, емпатія є універсальним довербальним когнітивно-афективним утворенням, яка визначає поведінку суб’єкта у ситуації соціальної взаємодії та вербалізується знаком, набуваючи аксіологічних смислів. емпатія постає суспільно- психологічним подієвим концептом, водночас звертаючи увагу на соціальне функціонування, а з іншого, – на мислення та емоції. Емпатія включає когнітивний (розуміння ментальних станів інших людей) та афективний компоненти (емоційна реакція на досвід інших). Активний та комунікативний компоненти є частиною структури процесу емпатії, вищою формою її вияву.

РОЗДІЛ 2

ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ПАРАМЕТРИ ЕМПАТІЇ В АНГЛОМОВНІЙ ДИТЯЧІЙ ПРОЗІ ФЕНТЕЗИ

2.1. Об'єктивація когнітивно-афективної структури ЕМПАТІЯ в англійській мові

Зважаючи на той факт, що емпатія водночас звернена на соціальне функціонування та на мислення, емоції, вона постає суспільно-психологічним подієвим концептом. Для будувannya та опису структури суспільно-психологічного подієвого концепту ЕМПАТІЇ ми звертаємось до модусної моделі М. В. Нікітіна, в рамках якої ЕМПАТІЯ визначається як "гештальтне утворення, осмислена, опрацьована свідомістю психічна структура, що існує у вигляді складного переплетіння операційних модусів, що виконують функції систематизації, категоризації тощо" [15]. В основі такої структури покладена зіставлення "загальне :: одиничне", яке проявляється у логічному понятті (абстрагованому від оцінки знанні), уявленні (містить оцінку і її емотивне переживання) та образі, що є проміжною ланкою між ними і може втілюватися на рівні одиничного, чи на рівні всього класу сутностей [15, с. 59]. Складовими частинами при моделюванні ЕМПАТІЇ як цілісної концептуальної структури є градуювання та схемні образи.

Лінгвісти зосереджують увагу на засобах категоризації ментальних процесів у межах когнітивно-семантичної спрямованості. Емпатія піддається системному опису та дослідженню, хоча і є явищем складним та багатограним [33, с. 1]. Поняття виконують систематизуючу функцію у свідомості. Необхідним компонентом у структурі концепту є логічне поняття, абстрактним операційним конструктом, що "прописує об'єкт-денотат у світобудові серед інших об'єктів за спільністю-відмінністю притаманних їм ознак" [15, с. 60].

Для систематизації постійних ознак сутності ми вилучаємо логічне поняття, яке на мовному рівні встановлюється через когнітивно-семасіологічної інтерпретації семантичних властивостей імені концепту в абстрактних типових контекстах, зафіксованих у словниках, тобто за допомогою компонентного аналізу.

Слідом за М. В. Нікітіним ми вважаємо, що будова та характерні ознаки концепту визначаються типом сутності, яку він відображає [15, с. 60]. Словникове визначення основного значення лексеми *empathy*, що є іменем концепту, а також її синонімів та антонімів, які формують лексико-семантичну групу емпатії, виявив конститутивні ознаки інтенціоналу суспільнопсихологічного подієвого концепту ЕМПАТІЯ, що дозволило виокремити різні прояви емпатії та вилученню лінгвістичних засобів їх вираження у дитячій літературі.

Характерними рисами емпатії є толерантність та точність сприйняття і комунікації [48, с. 206]. Номінативні одиниці *ability*, *understanding*, *sharing* мають безпосереднє відношення до категорії емпатії, і виступають засобами первинної номінації:

"Nevermind," mention Aslan through his gasping (or he just wanted to be truthful and yet not be too hard [tolerance] on her), "well, that was pretty bad. But you're so sorry for it that I'm sure you will never do it again" (Lewis C. S., The Chronicles Of Narnia)

Змістовим навантаженням емпатії в дискурсі є вираження толерантного розуміння комунікації та співчуття емоційному стану комуніканта. Структура соціально-психологічного подієвого концепту ЕМПАТІЯ містить такі конотації як розуміння (*the action of understanding, being aware of*), здатність (*ability, capacity*), дія (*action*); таксономічні онтологічні ознаки – співпереживання (*to share feeling, experiencing the feeling*), інтенціональні – комунікація (*saying, sharing, experience fully communicated in an objectively explicit manner*), діяльність (*doing*), прагматичні – негативна чи позитивна суспільна оцінка.

Використовуючи інформацію словників [CALDT] та результати суміжних досліджень, ми відносимо жаль, співчуття, розуміння, симпатію, такт до емпатійних проявів.

У межах тезаурусного визначення складового компоненту ЕМПАТІЇ *pity* (жаль) визначаємо як відчуття, що має людина у складній ситуації і не може з неї виплутатися самостійно [34, с. 8]. Серед лексичних одиниць, що забезпечують функціонування цього компоненту ми виділяємо семи *feeling, sympathy, sorrow* та *disappointment*. Звідси вважаємо, що *pity* (жаль) належить до прояву афективної емпатії:

I say, Lu! I'm sorry I didn't believe you. (Lewis C. S. The Chronicles Of Narnia)

...and he went out boating on the Brandywine River; and he and his wife were drowned, and poor Mr. Frodo only a child and all ' (Tolkien J. R. R., The Lord of the Rings, P.1, B. 1, Ch. 1)

У наведених текстових фрагментах через використання предикативного прикметника *sorry* та прикметника *poor* виражається афективний прояв жалю до головних героїв фентезі, пасивним проявом емпатії.

Наступною складовою емоцією, яку люди відчують до інших через потребу допомоги є *compassion* (співчуття) [34, с. 4]. Лексеми, що розкривають це почуття у дискурсі, є *feeling* та *sympathy*, які також належать до афективного прояву емпатії:

"Poor old Lu, hiding and nobody noticed! You'll have to hide longer than that if you want people to start looking for you" (Lewis C. S., The Chronicles Of Narnia).

У наведеному текстовому фрагменті співчуття актуалізується через використання прикметників *poor* та *old*, а інтенція допомогти через співчуття структуровано у формі поради ("You'll have to hide longer").

Компонентний аналіз дає змогу виявити різновид емпатії когнітивного типу– *understanding* (розуміння), який згідно тезаурусу

позначає "погодження з чимось або відсторонене пасивне усвідомлення" [34, с. 10]. Складова емпатії *understanding* імплікується в дискурсивних фрагментах через вживання номінативних одиниць *knowledge* та *ability*, що дає змогу виявити пасивну афірмацію розуміння емоційного та психічного стану комуніканта:

*"She's **angry** about all the things I've been saying lately," **thought** Edmund. That was only his **ability** to see the thing how they were* (Lewis C. S., The Chronicles Of Narnia)

Наступним проявом емпатії у дитячому англomовному дискурсі є *tact* (такт) [49, с. 214], який репрезентовано через використання номінативної одиниці *ability* та використання моделей типу *I'm sorry*, що безпосередньо є проявом когнітивної емпатії:

I'm so sorry to stop you, and I do love that tune. (Lewis C. S., The Chronicles Of Narnia)

У наведеному дискурсивному фрагменті прохання припинити гру на флейті ввічливо пом'якшується вибаченням та визнанням музичного таланту адресата. Ми відносимо *tact* до активних проявів емпатії, адже у структурі імплікації знаходимо конструкції типу *doing/saying*.

За допомогою компонентного аналізу семантики антонімічних пар емпатичних станів, середнім показником прояву емпатії вважаємо значення *indifference* (*unconcern*, *nonchalance*) (байдужість), яке актуалізовано за допомогою номінативних одиниць та лексем *mediocrity*, *lack of interest*, *lack of concern*, *lack of sympathy*:

*So I just explained **coolly** and **quietly** that I had been kidnapped and brought away on this idiotic voyage without my consent, and **it was hardly my business** to get them out of their scrape* (Lewis C. S., The Chronicles Of Narnia).

*"Doubtless she was beaten for sleeping late," said Aravis **coolly**. "But she was a tool and spy of my stepmother's. I am very glad they should beat her."* (Lewis C. S., The Chronicles Of Narnia)

У наведених дискурсивних фрагментах байдужість адресантів виявляється через вживання прислівників *coolly* та *quietly*, що містять у своїх визначеннях семи *lacking in interest, not excited, with moderation* та виразу *none of one's business*.

Наступним проявом емпатії є *sympathy* (симпатія) чи емпатійна турбота – це почуття турботи про іншого, бажання бачити його щасливішим [34, с. 4]. В дитячому фентезійному дискурсі цей вид імплікується через використання номінативних одиниць та лексем *feeling, understanding, support*, що дає змогу віднести симпатію (*sympathy*) до афективного типу емпатії і проявляє себе у вигляді компліменту (вживання найвищого ступеня порівняння прикметника *nice*):

I don't think you're a bad Faun at all," said Lucy. "I think you are a very good Faun. You are the nicest Faun I've ever met. (Lewis C. S., The Chronicles Of Narnia).

У межах нашого дослідження ми поділяємо стани співчуття на дві групи згідно з компонентного аналізу: наявність/відсутність сем когнітивного (розуміння, такт) та афективного (симпатію, жаль, співчуття) компонентів, та за критерієм активність (співчуття, такт, емпатія) / пасивність (симпатія, жаль, розуміння).

Відсутність прояву антипатії так само формує групу лексем (антипатія, нерозуміння, безжальність, нетактовність, немилосердність, булінг), які характеризують емпатію з боку морально-естетичних норм, що засуджуються. Цю групу так само можна поділити за типами та оцінками емпатії на афективні та когнітивні, а вилучення імплікації номінативних одиниць дозволить нам категоризувати їх за ступінню прояву.

Першим почуттям неприязні, неприхильності чи відрази, емоційне ставлення неприйняття кого-небудь або чого-небудь є *antypathy* (антипатія), антонімічна пара симпатії [50], яка актуалізується у

дитячому фентезійному дискурсі через вживання лексем *dislike, feeling, strong/intense*, і тому виражає емоційне ставлення до об'єкта:

*Hagrid, like Ron, told Harry not to worry about it, that Snape **liked hardly any of the students**. “But he seemed to really **hate me**.” (Rowling J.K. Harry Potter and The Sorcerer’s Stone, p. 141)*

*At the start-of-term banquet, Harry had gotten the idea that Professor Snape **disliked** him. By the end of the first Potions lesson, he knew he’d been wrong. Snape didn’t dislike Harry – he **hated** him (Rowling J.K., Harry Potter and The Sorcerer’s Stone, p. 114).*

*Harry had never believed he would meet a boy he **hated** more than Dudley, but that was before he met Draco Malfoy (Rowling J.K., Harry Potter and The Sorcerer’s Stone., p. 147).*

У наведених дискурсивних фрагментах антипатія імплікується через вживання градуально вищого ступеня прикметників *dislike – hate*, та *much – more*.

Наступним кроком дослідження є вилучення номінативних одиниць та лексем, що імплікують антонім *understanding – **misunderstanding***, яке пов’язане з оцінкою характеристик людини та неспроможність їх пояснити та зрозуміти. Найбільш вживаними засобами актуалізації ***misunderstanding*** (непорозуміння) є лексеми *failure, understand* та *somebody*:

*Very short rations for dinner and I got less than anyone. Caspian is very clever at helping and thinks I don't see! Lucy **for some reason** tried to make up to me by offering me some of hers but that interfering prig Edmund wouldn't let her (Lewis C. S., The Chronicles of Narnia)*

У наведеному дискурсивному фрагменті нерозуміння виражається виразом *for some reason*, що виражає незгоди та недоцільність дій головної героїні – Люсі.

Наступним проявом відсутності афективної емпатії є *pitilessness* (безжальності), номінативними одиницями та лексемами актуалізації якого є *pitilessness* є *showing, cruel, no pity*:

“*The green rings draw you back.*” “*But Polly hasn't got a green ring.*” “*No,*” said Uncle Andrew ***with a cruel smile.*** “*Then she can't get back,*” shouted Digory. “*And it's exactly the same as if you'd murdered her.*” (Lewis C. S., *The Chronicles of Narnia*)

*He has known nothing but neglect and often **cruelty** at your hands* (Rowling J. K., *Harry Potter and the Half-Blood Prince*, p. 55). У наведених дискурсивних фрагментах безжальність виражають прикметники *cruel* та *pitiless*.

Антонімічною парою такту є *tactlessness* (нетактовність), який репрезентовано у дитячому фентезійному дискурсі через вживання лексем *upset, others* та конструкцій типу *doing* та *saying*, що є показниками активних проявів негативного полюсу когнітивної емпатії:

“***Don't do that!***” Harry turned back to Dobby, who was now standing nervously next to Harry's bed, still looking worried that he ***had upset Harry*** (Rowling J. K., *Harry Potter and the Goblet of Fire*, p. 407).

*There was no point in worrying Mrs. Dursley; she always got so **upset** at any **mention** of her sister* (Rowling J.K., *Harry Potter and The Sorcerer's Stone*, p. 5).

“*Oh, no, Peeves, don't tell her **what I said**, she'll be really **upset**,*” Hermione whispered frantically. “*I didn't mean it, I don't mind her – er, hello, Myrtle.*” “*I wish people would stop talking behind my back!*” said Myrtle, in a voice choked with tears. “*I do have feelings, you know, even if I am dead –*” “*Myrtle, **no one wants to upset you**,*” said Hermione (Rowling J. K., *Harry Potter and the Chamber of Secrets*, p. 134).

У наведених текстових фрагментах прикметник *upset* виражає стан, що виникає внаслідок зневажливого зауваження чи вчинку (*mention of her sister, what I said, don't do that*).

Наступним кроком визначаємо засоби актуалізації антонімічної пари співчуття – *mercilessness* (немилосердності). Серед репрезентантів даного прояву антипатії ми вилучаємо такі лексеми: *mercilessness* є *showing no mercy* та *cruel*. Семи *very* та *severe* вказують на вищий ступінь прояву ознаки. Семи *behavior* та *actions* вказують на активність:

Ron retaliated by doing a cruel but accurate impression of Hermione jumping up and down in her seat every time Professor McGonagall asked a question, which Lavender and Parvati found deeply amusing and which reduced Hermione to the verge of tears again (Rowling J. K., Harry Potter and the Half-Blood Prince, p. 310).

When Peter suddenly asked him the question he decided all at once to do the meanest and most spiteful thing he could think of. He decided to let Lucy down (Lewis C. S., The Chronicles of Narnia).

У наведених дискусійних фрагментах прикметник *cruel*, найвищі ступені порівняння його синонімів *mean* та *spiteful*, та дієслово *to do* виражають немилосердність як відсутність співчуття, яке ми відносимо до негативного полюсу афективної емпатії.

Серед семантичних двійників, пов'язаних з лексемою *mercilessness*, виокремлюємо ***bullying*** (цькування, навмисна агресивна поведінка, спрямована на залякування чи завдання шкоди) [51, с. 93]. Засобами актуалізації *bullying* іплікаторами постають номінативні одиниці та лексеми *frighten*, *hurt*, *bullying*, *somebody*, *strength* та *intimidate*:

*For deep down inside him he liked **bossing and bullying**; and, though he was a puny little person who couldn't have stood up even to Lucy, let alone Edmund, in a fight, he knew that there are dozens of ways to give people a bad time if you are in your own home and they are only visitors.* (Lewis C. S., The Chronicles of Narnia)

The others who thought she was telling a lie, and a silly lie too, made her very unhappy. The two elder ones did this without meaning to do it, but Edmund could be spiteful, and on this occasion he was spiteful. He sneered

and jeered at Lucy and kept on asking her if she'd found any other new countries in other cupboards all over the house. (Lewis C. S., *The Chronicles of Narnia*)

Dudley's favorite punching bag was Harry, but he couldn't often catch him. (Rowling J.K., *Harry Potter and The Sorcerer's Stone*, p. 20)

Активний, тривалий та систематичний характер булінгу підкреслюють номінативні одиниці *habitually* та *behavior*. У наведених дискурсних фрагментах булінг метафорично імплікують через використання структур *to give people a bad time, punching bag*, а його систематичність підкреслюється прислівником *often*, прикметником *favorite*, виразом *keep on* та стилістичним повтором *sneered and jeered*.

Отже, шляхом звернення до енциклопедичних знань, що містять конвенційний концептуальний зміст, який активується одиницями мови (лексичний концепт), ми виокремлюємо складові компоненти ЕМПАТІЇ: розуміння/, такт, симпатію, жаль, співчуття, антипатія, нерозуміння, безжальність, нетактовність, немилосердність, булінг [13, с. 67].

2.2. Втілення когнітивно-афективної структури ЕМПАТІЯ в дискурсі англомовної дитячої фентезі

Концептуальне навантаження подієвого концепту ЕМПАТІЯ є складається з багатьох компонентів: “співчуття”, “симпатія”, “здатність”, “розуміння”, “почуття”, “співпереживання”, “такт”, “жаль”. ЕМПАТІЯ як когнітивний компонент проявляється у свідомості та вербальній поведінці під впливом людської діяльності у певній комунікативно-прагматичній ситуації, розгортаючись як поведінкова реакція у двох скриптах (акціональних фреймах), які відображають пасивні та активні засоби актуалізації емпатії.

При співставленні різних типів прояву емпатії (когнітивного чи афективного) слід зазначити, що їх вираження є доволі відносним, адже це залежить від ступеню вираженості у дискурсі. Так, серед

когнітивних та емотивних сем можна виділити й діяльнісні, які виражені за допомогою номінативних одиниць *doing, sharing, saying, showing*, і при цьому виражають вищий рівень прояву емпатії.

Дві парцели формують концептуальний домен ЕМПАТІЯ: КОГНІТИВНИЙ, який розкривається через концепти РОЗУМІННЯ, НЕРОЗУМІННЯ, ТАКТ, БЕЗТАКТНІСТЬ, та АФЕКТИВНИЙ, що співвідноситься з концептами СПІВЧУТТЯ, НЕМИЛОСЕРДНІСТЬ, СИМПАТІЯ, АНТИПАТІЯ, ЖАЛЬ, БЕЗЖАЛЬНІСТЬ, які є градуально різними ступінь за ступенем прояву. Проте головними є репрезентанти, які актуалізують концепти і поняття у мові, їх імплікація та декодування. Семантична структура мовних одиниць безперервно пов'язана з ментальною складовою людини, і у такий спосіб взаємодіють, пов'язуючи людину із зовнішнім світом [22; 23]. Мовні знаки виступають лише імплікаторами концепту у межах використаного дискурсу[32]. Концепти репрезентовані номінативними одиницями та лексемами синонімічних рядів їхніх імен на мовному рівні.

За взаєморозуміння комунікантів відповідає когнітивна емпатія [27, с. 347]. У структурі парцели КОГНІТИВНА ЕМПАТІЯ знаходяться емпатійно марковані та немарковані концепти – представники бінарних опозицій: ТАКТ–БЕЗТАКТНІСТЬ, РОЗУМІННЯ–НЕРОЗУМІННЯ, а також – БУЛІНГ.

Концепт ЕМПАТІЯ – це сукупність складових (когнітивної та афективної) та єдність характеристик активного та комунікативного компонентів. Враховуючи доміантні лексеми (*ability, understanding*) та протиставлення булінгу в дискурсі та міждисциплінарних дослідженнях відбувається включення до парцели КОГНІТИВНА ЕМПАТІЯ [9].

У межах концептуального домену ЕМПАТІЯ профілюється концепт РОЗУМІННЯ, який осягає емоційний стан іншої людини, її мотиви, потреби, погляди, труднощі та успіхи на її шляху, а також почуття, пов'язані з ними [1, с. 123]. Концепт (ЕМПАТІЙНЕ) РОЗУМІННЯ

актуалізується номінативною одиницею назви концепту та синонімічними семами. Концепт РОЗУМІННЯ імпліковано:

1) номінативними одиницями на позначення емпатійного розуміння когось засобами первинної номінації:

a) *understand somebody*

*I know you said you wanted to go to Godric's Hollow first, Harry, and I **understand why**, but... well... shouldn't we make the Horcruxes our priority?"* (Rowling J. K., Harry Potter and the Deathly Hallows, p. 100)

*He could hear the self-justifying note in his voice, the pleas for her to **understand why he** did not know what had happened to her sons, but –* (Rowling J. K., Harry Potter and the Deathly Hallows, p. 68)

У наведених дискурсних фрагментах постає ряд причин, які спонукали головного героя, як то Герміона розуміє бажання Гаррі поїхати до Годрікової долини, щоб відновити моменти минулого: втрата батьків та дитинство без них. Оціночний компонент при цьому відіграє важливу роль:

*"The Ministry's being very anti-werewolf at the moment and we thought our presence might not do you any favors." "It's **fine, I understand.**" said Harry* (Rowling J. K., Harry Potter and the Deathly Hallows, p. 139)

*"My dad used it," said Harry. "I saw him in the Pensieve, he used it on Snape." He tried to sound casual, as though this was a throwaway comment of no real importance, but he was not sure he had achieved the right effect; **Lupin's smile was a little too understanding.*** (Rowling J. K., Harry Potter and the Deathly Hallows, p. 336)

У наведених текстових фрагментах через використання лексем та структур (*Lupin's smile, It's fine*) імпліковано позитивну оцінку ситуації та розуміння намірів адресата.

b) використання конструкції *think (somebody + predicative adjective, verb)* та евалютативний компонент

"She's angry about all the things I've been saying lately," thought Edmund (Lewis C. S., The Chronicles Of Narnia).

"I'm going to play," he told Ron and Hermione. "If I don't, all the Slytherins will think I'm just too scared to face Snape. (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 221)

"Everyone thinks I'm special," he said at last. "All those people in the Leaky Cauldron, Professor Quirrell, Mr. Ollivander ... but I don't know anything about magic at all. How can they expect great things? (Rowling J. K., Harry Potter and the Deathly Hallows, p. 139)

*It's not exactly a secret we hate him, **Dumbledore'll think** we made it up to get him sacked. Filch wouldn't help us if his life depended on it, he's too friendly with Snape, and the more students get thrown out, **the better**, he'll think (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 247)*

Think he was quite glad ter get rid of it, ter be honest." (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 223)

Наведені дискурсні фрагменти дитячого фентезі містять у собі описи емоційного стану головних героїв (*She's angry, he was quite glad*) та ймовірну оцінку емоційного стану адресанта (*I'm special, I'm just too scared, the better*).

с) впевненість у розумінні емоційного стану головного героя через використання лексеми *know* та *certain*

Harry knew Ron and Hermione were thinking the same as he was. If Snape had been in on protecting the Stone, it must have been easy to find out how the other teachers had guarded it. (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 232)

Harry couldn't think of anything to say to comfort him. He knew Neville, like himself, was dreading the dawn. (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 244)

d) вираження припущення через використання модальних форм (*think, know +*):

*Harry knew what **it must have cost him** to try and find them in the dark, to warn them. (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 243)*

*"Ah – your father happened to leave it in my possession, and **I thought you might like it.**" Dumbledore's eyes twinkled" (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 299)*

*"**I know this must be frustrating for you...** ." (Rowling J. K., Harry Potter and the Order of Phoenix, p. 9).*

*He's not serious?" he muttered to Percy. "**Must be,**" said Percy, frowning at Dumbledore (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 127)*

У наведених дискурсних фрагментах конструкції мають допустовий характер з долею невпевненості у припущенні.

2) через використання концептуальної метафори (UNDERSTANDING is SEEING):

I see now you were right all along.

*Can't you see how **much better off he'll be**, growing up away from all that until he's ready to take it?" (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 13)*

У наведеному дискурсному фрагменті через візуальне сприйняття конвенційно метафоризується когнітивна оцінка.

3) вилучається через зміст контексту:

*Dumbledore now became very interested in a bird out on the windowsill (=looked away), which gave Harry time to dry **his eyes on the sheet** (=was upset, crying) (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 299)*

У наведеному текстовому фрагменті за допомогою діяльнісної семи (*doing: looked away*) виражається активна фаза прояву емпатії – такту, який спрямований на покращення стану адресата (*was upset, crying*), додаткове значення з імплікованої оцінкою при цьому вилучаємо з контексту:

*That **old chap** will let us do anything we like **I think he's an old dear** no one's going to mind what we do* (Lewis C. S., The Chronicles of Narnia).

***Don' you worry, Harry.** You'll learn fast enough. Everyone starts at the beginning at Hogwarts, you'll be just fine. Just be yerself. **I know it's hard. Yeh've been singled out, an' that's always hard.** But yeh'll have a great time at Hogwarts – I did – still do, 'smatter of fact.* (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 86)

У вищенаведених дискурсних фрагментах через оцінку характеру головних героїв (*he's an old dear, old chap*) та життєвих обставин (*Yeh've been singled out, an' that's always hard*) виражається розуміння станів, намірів іншої людини.

Осмислення концепту НЕРОЗУМІННЯ відбувається в межах відсутності емпатійного розуміння внутрішніх станів, потреб, поглядів інших людей. Засобами його реалізації при цьому є:

1) пряма номінація концепту через використання заперечних граматичних форм дієслів, які розкривають додаткове значення концепту РОЗУМІННЯ:

*She **did not understand**; she was making him feel worse, not better.* (Rowling J. K., Harry Potter and the Deathly Hallows, p. 82)

У цьому текстовому фрагменті через використання понадфразової єдності (*did not understand*) ми бачимо відсутність емоційного прояву розуміння.

2) використання засобів емотивності (*felt beleaguered and blackmailed*) та експресивності (еліпсис, графічні засоби, окличні речення) з негативною емоційною реакцією:

*Really, Dumbledore, you think you can explain all this in a letter? These people **will never understand him!*** (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 13)

***"I would not expect you to understand,"** he said, and he was **not as successful at keeping anger out of his voice** as Harry had been. "These are*

dangerous times, and certain measures need to be taken. You are sixteen years old –” (Rowling J. K., Harry Potter and the Half-Blood Prince, p. 546).

“Your mother died to save you. If there is one thing Voldemort cannot understand, it is love. He didn’t realize that love as powerful as your mother’s for you leaves its own mark (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer’s Stone, p. 299).

В останньому прикладі любов матері Гаррі стала сильнішою за прокляття Воландеморта, тому його нерозуміння як емпатичний прояв є очевидним. У структурі концепту НЕРОЗУМІННЯ велике навантаження мають уточнюючі запитання:

“It’s not that,” Ron sighed again. “You... you wouldn’t understand.” “Fair enough,” said Harry, albeit puzzled, as he turned to open the door. “Harry!” said Ron suddenly. “What?” “Harry, I can’t stand it!” “You can’t stand what?” asked Harry, now starting to feel definitely alarmed. (Rowling J. K., Harry Potter and the Half-Blood Prince, p. 392).

3) через первинну номінацію лексемами, що мають семантичне значення нерозуміння (*somehow, misunderstand, idiot*):

“You don’t understand,” said Harry, “this is important.” But Neville was clearly steeling himself to do something desperate. “I won’t let you do it,” he said, hurrying to stand in front of the portrait hole. “I’ll – I’ll fight you!” “Neville,” Ron exploded, “get away from that hole and don’t be an idiot” (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer’s Stone, p. 272)

Harry, you must have misunderstood him. Probably he was telling you something he wanted done, and you took it to mean that he wanted you – ...that they alone are close to him, even understand him. They are deluded. (Rowling J. K., Harry Potter and the Half-Blood Prince, p. 277).

Реалізація концепту ТАКТ відбувається через вилучення імпліцитного смислу емпатії з метою не засмутити та не завдати болю іншій людині через використання прагматичних стратегій ввічливості [40]. Семантичними ознаками концепту ТАКТ є “здатність”, “дія”,

“уникнення образи”, “врахування почуттів адресата”, які розкриваються через:

1) використання лексичних засобів та граматичних категорій, що містять семи негативного емоційного впливу (*upset, angry*):

*Finally he said, “Now, **don’t be offended** or anything, but neither of you are that good at chess –” “We’re not **offended**,” said Harry quickly. “Just tell us what to do. (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer’s Stone, p. 232)*

2) вживання метафоричних виразів (*not to hurt sb`s feelings*) та уникання фізичної шкоди (*hurt, blow*):

*“Do you mind if I talk to you?”. “No,” he **said** because he **did not want to hurt her feelings**. (Rowling J. K., Harry Potter and the Deathly Hallows, p. 352)*

*After a couple of mouthfuls Ron had pushed his portion away, looking queasy: Harry had only **persevered so as not to hurt Hermione’s feelings** (Rowling J. K., Harry Potter and the Deathly Hallows, p. 277)*

У поданому дискурсному фрагменті через використання лексем *said, persevered* актуалізується тактика ввічливості, щоб не образити почуттів адресата.

3) реалізацію тактики замовчування через використання лексем та фразових структур *to stay quiet, not to tell*:

*Harry and Hermione **stayed quiet**, watching Ron think (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer’s Stone, p. 232).*

*“Oh, come on, Hagrid, **you might not want to tell us**, but you do know, you know everything that goes on round here,” ... “Well, I **don’ s’pose it could hurt ter tell yeh that** ... let’s see... he borrowed Fluffy from me... then some o’ the teachers did enchantments ... (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer’s Stone, p. 282)*

4) лексеми прямої номінації:

“Sit down,” said Harry **politely**, pointing at the bed. To his horror, the elf **burst into tears** – very noisy tears. “S-sit down!” he wailed. “Never never ever” Harry thought he heard the voices downstairs falter. “I’m sorry,” he whispered, “**I didn’t mean to offend you or anything** –” ing –” “Offend Dobby!” choked the elf. “Dobby has never been asked to sit down by a wizard – like an equal –” (Rowling J. K., Harry Potter and the Chamber of Secrets, p. 13)

У наведеному дискурсному фрагменті дитячої прози прояв ввічливості відбувається не до людини, а до магічного створіння, що підкреслює гуманність головного героя до усього живого.

Образливий вчинок по відношенню до почуттів іншої людини (нав’язливі запитання чи присутність; втручання в особисті справи, в розмову; розповсюдження пліток) визначається в межах нашого дослідження як відсутність такту, у такий спосіб реконструюється концепт БЕЗТАКТНІСТЬ. Лексико-граматичними засобами вербалізації концепту БЕЗТАКТНІСТЬ є:

1) конвенційний метафоричний вираз *to hurt sb`s feelings* та його похідні:

“He sounds like Percy,” said Ron, wrinkling his nose in disgust. “Prefect, Head Boy ... probably top of every class”. “**You say that like it’s a bad thing,**” said Hermione in a **slightly hurt voice** (Rowling J. K., Harry Potter and the Chamber of Secrets, p. 234)

Harry left to look for them, wondering where they could have got to and **feeling slightly hurt** that they weren’t **interested** in whether he had his bones back or not. ” (Rowling J. K., Harry Potter and the Chamber of Secrets, p. 182)

2) використання номінативних одиниць з негативною конотацією *upset, angry, offend, interrupt*:

*Harry started to tell them about Colin, but Hermione **interrupted**. “We already know – we heard Professor McGonagall telling...”* (Rowling J. K., Harry Potter and the Chamber of Secrets, p. 183)

*“I understand, sir, of course,” said Mr. Borgin. “Let me see ... ” “Can I have that?” **interrupted** Draco, pointing at the withered hand on its cushion.* (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer’s Stone, p. 51)

*Professor Binns was **looking at her in such amazement**, Harry was sure no student had ever **interrupted** him before, alive or dead... He peered at Hermione as though he had never seen a student properly before.* (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer’s Stone, p. 149)

*Quirrell was mumbling something. Snape **interrupted** him. “Have you found out how to get past that beast of Hagrid’s yet?” “B-b-but Severus, I –* (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer’s Stone, p. 226)

У наведених дискурсних фрагментах за допомогою лексеми *interrupted* виражається безтактне втручання у розмову, а як наслідок – негативна реакція адресата (*looking at her in such amazement, peered*).

3) використання понад фразових єдностей типу *not to be sb’s business, meddle in, sneak around* :

*What is that to do with us? Centaurs are concerned with what has been foretold! **It is not our business** to run around like donkeys after stray humans in our forest!”* (J. K. Rowling, Harry Potter and the Sorcerer’s Stone, p. 257).

*It was a bit late to repair **the damage**, but Harry swore to himself **not to meddle in** things that **weren’t his business** from now on. He’d had it with **sneaking around and spying**. He felt so **ashamed of himself** that he went to Wood and offered to resign from the Quidditch team* (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer’s Stone, p. 245).

4) номінативні одиниці та лексеми, які виражають пліткарство (*to gossip, to talk behind somebody’s back*):

*“I wish people would **stop talking behind my back!**” said Myrtle, **in a voice choked with tears**. “I do have feelings, you know, even if I am dead –*

”“*Myrtle, no one wants to upset you,*” said Hermione. “*Harry only –*” (Rowling J. K., Harry Potter and the Chamber of Secrets, p. 100)

У наведеному дискурсному фрагменті через викори понадфразової єдності стан *to talk behind somebody`s back* і засобами вираження негативного емоційного впливу (*in a voice choked with tears, to upset*). актуалізується тактика зневаги.

БЕЗТАКТНІСТЬ характеризується відсутність позитивного полюсу емпатії через вживання лексики на позначення недоречних дій та висловлень (*to say, mention, to do, say something wrong*):

...and in the name of all wonder don't mention the word furrier again as long as you are within a hundred miles of his house, nor, rug, cape, tippet, muff, nor any other such unfortunate word (Tolkien J. R. R., The Hobbit, Ch.7).

“*But it can't hurt you if someone throws something at you,*” said Harry, reasonably. “*I mean, it'd just go right through you, wouldn't it?*” He **had said the wrong thing**. Myrtle **puffed herself up and shrieked**, “*Let's all throw books at Myrtle, because she can't feel it! Ten points if you can get it through her stomach! Fifty points if it goes through her head! Well, ha, ha, ha! What a lovely game, I don't think!*” (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 230)

Концептуальними складовими наступного концепту БУЛІНГ, який характеризується залякуванням, приниженням, агресивною поведінкою, намаганням впливати на людину, є: “агресія”, “залякування”, “приниження”, “поведінка”. Концепт БУЛІНГ вилучаємо за допомогою таких лексико-граматичних засобів вираження:

1) номінативні одиниці первинної номінації та суміжні до них поняття (*bullying, bossing, clouting*)

He'd spent his life being clouted by Dudley, and bullied by Aunt Petunia and Uncle Vernon; (Rowling J.K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 57)

*For deep down inside him he liked **bossing** and **bullying**; and, though he was a **puny little person** who **couldn't have stood up even** to Lucy, let alone Edmund, in a fight, he knew that there are dozens of ways **to give people a bad time** if you are in your own home and they are only visitors. (Lewis C. S., The Chronicles of Narnia)*

У наведених дискурсивних фрагментах понадфразові єдності *couldn't have stood up even, to give people a bad time* мають метафоричне імплікування негативного ставлення до людей, приниження та зневажливу поведінку.

2) номінативні одиниці із семантикою грубої фізичної сили (*hit, punch, kick*):

*...if he was really a wizard, why hadn't they been turned into warty toads **every time** they'd tried to lock him in his cupboard? If he'd once defeated the greatest sorcerer in the world, how come Dudley had always been able to kick him around like a football? (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 57)*

*He wore round glasses held together with a lot of Scotch tape because of **all the times** Dudley had punched him on the nose. (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 20)*

*Exactly why Dudley wanted a racing bike was a mystery to Harry, as Dudley was very fat and hated exercise – unless of course it involved **punching** somebody. Dudley's **favorite punching bag** was Harry, but he couldn't often catch him. (Rowling J.K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 32)*

*He at once decided to get into it himself - not because he thought it a particularly good place to hide but because **he wanted to go on teasing her** about her imaginary country (Lewis C. S., The Chronicles of Narnia).*

У вищезазначених дискурсивних фрагментах словами інтенсифікаторами постійності і систематичності боулінгу є номінативні одиниці *favorite, all the times, as usual, every time, always*.

3) номінативна одиниця *gang*, що має характер організованої та спланованої дії стосовно комініканта:

Everybody knew that Dudley's gang hated that odd Harry Potter in his baggy old clothes and broken glasses, and nobody liked to disagree with Dudley's gang. (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 42)

Dudley's gang had been chasing him as usual when, as much to Harry's surprise as anyone else's, there he was sitting on the chimney. (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 37)

Лексеми *surrounding watchers laughed, everybody knew* розкривають додаткове значення концепту БУЛІНГ – його публічність та організованість, які можна прослідкувати у наступних прикладах:

The rest of them were all quite happy to join in Dudley's favorite sport: Harry Hunting. (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 43)

Many of the surrounding watchers laughed, Sirius and Wormtail included, but Lupin, still apparently intent on his book, didn't, and neither did Lily. ... "But you're just an arrogant, bullying toerag, Potter. Leave him alone." (Rowling J. K., Harry Potter and the Order of Phoenix, p. 647)

He was usually the one who held people's arms behind their backs while Dudley hit them. (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 35)

Наведемо приклади, де когнітивна ознака боулінгу доповнюється додатковим значенням сем та понад фразових єдностей *arrogant, spoiled, pampered, the biggest and stupidest of the lot*:

What would spoiled, pampered, bullying Dudley have been forced to hear? Malfoy was being absolutely foul to a first year back there, I swear I'm going to report him, he's only had his badge three minutes and he's using it to bully people worse than ever ... (Rowling J. K., Harry Potter and the Order of Phoenix, p. 197)

Harry was glad school was over, but there was no escaping Dudley's gang, who visited the house every single day. Piers, Dennis, Malcolm, and

*Gordon were all big and stupid, but as Dudley was **the biggest and stupidest of the lot, he was the leader.*** (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 31)

У наведених дискурсних фрагментах тексту понадфразові єдності допомагають розкрити додаткове значення боулінгу – використання влади.

Причиною помсту та виклику негативної реакції є булінг, який актуалізовано номінативними одиницями *upset or angry* та понад фразовою єдністю *he got his revenge*:

*... when he, Harry, had been **upset or angry** ... **chased by Dudley's gang**, and the very last time Dudley **had hit him**, hadn't he got his revenge, without even realizing he was doing it? Hadn't he set a boa constrictor on him?* (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 58)

Соціальна підпорядкованість та фізична неспроможність дати відсіч також виступають ознаками боулінгу:

*"They were all **bullyin' him**, Hermione, 'cause he's so small!"* said Hagrid. (Rowling J. K. Harry Potter and the Order of Phoenix, p. 691)

В структурі парцели знаходяться бінарні опозиції: СПІВЧУТТЯ–НЕМИЛОСЕРДНІСТЬ, СИМПАТІЯ–АНТИПАТІЯ, ЖАЛЬ–БЕЗЖАЛЬНІСТЬ, які відзначаються наявністю когнітивної та афективної складових. Через урахування домінантних лексем *feeling, sympathy* відбувається включення до парцели АФЕКТИВНА ЕМПАТІЯ.

Когнітивними складовими концепту СИМПАТІЯ є “підтримка”, “доброзичливість”, “почуття”, “розуміння”, “уподобання”, адже саме вони розкривають значення СИМПАТІЇ як почуття емоційної прихильності, доброзичливості, уподобання. До складу мовних засобів, що актуалізують концепт СИМПАТІЇ належать:

1) засоби первинної номінації концепту (*sympathy*) та суміжні лексеми:

Unless you wish to poison Potter – and I assure you I would have the greatest sympathy with you if you did – I cannot help you (Rowling J. K., Harry Potter and the Order of Phoenix, p. 745).

And with a surge of sympathy for his godfather, Harry thought that Sirius was probably the only person he knew who could really understand how he felt at the moment, because Sirius was in the same situation (Rowling J. K., Harry Potter and the Order of Phoenix, p. 300)

У наведених дискурсних фрагментах через вживання понад фразових єдностей (*unless you wish to poison Potter, who could really understand, because Sirius was in the same situation*) розкриваються додаткові значення емотивної симпатії – “спільність мотивів та загальна спрямованість їх прояву”.

Засобом актуалізації у дитячому дискурсі та прояву симпатії виступає лексична одиниця *like*, яка у творах є нечастотною та незначною:

She liked me best (Rowling J. K., Harry Potter and the Deathly Hallows, p. 565).

2) номінативні одиниці із позитивною конотацією (*good, attractive, charming, wonderful*):

“...and this charming young lady tells me she knows you!” Slughorn finished (Rowling J. K., Harry Potter and the Half-Blood Prince, p. 143).

An ugly scar, souvenir of a tragic past, disfigures the otherwise charming face of Harry Potter, whose eyes – (Rowling J. K. Harry Potter and the Goblet of Fire, c. 308)

I know, I know – it’s not quite as good as winning Witch Weekly’s Most Charming-Smile Award five times in a row, as I have – but it’s a start, Harry, it’s a start.” (Rowling J. K., Harry Potter and the Chamber of Secrets, p. 91)

У наведених текстових фрагментах за допомогою номінативних одиниць *bright, talented, good-looking, polite, quiet, brave, smart*

розкриваються параметри характеру людини (вихованість, хоробрість, допитливість):

“You wonderful boy. You brave, brave man”. (Rowling J. K., Harry Potter and the Deathly Hallows, p. 674).

As an unusually talented and very good-looking orphan, he naturally drew attention and sympathy from the staff almost from the moment of his arrival. He seemed polite, quiet, and thirsty for knowledge. Nearly all were most favorably impressed by him (Rowling J. K., Harry Potter and the Half-Blood Prince, p. 360–439).

“Lily Evans. One of the brightest I ever taught. Vivacious, you know. Charming girl...” (Rowling J. K., Harry Potter and the Half-Blood Prince, p. 70).

Емоційна залученість та співчуття, готовність допомогти відстояти власні погляди також належать до прояву симпатії у дитячому дискурсі за допомогою понадфразових єдностей увигляді запитань та риторичних стверджень:

“If Harry had wanted deboning he would have asked.” “Anyone can make a mistake!” said Hermione. “And it doesn’t hurt anymore, does it, Harry?” (Rowling J. K., Harry Potter and the Chamber of Secrets, p. 173)

«Антонімним віддзеркаленням» симпатії є антипатія, яка характеризується неприязню та неприйняттям іншої людини. Спираючись на словникове визначення, виокремлюємо концептуальні ознаки АНТИПАТІЇ: “неприязнь”, “недоброзичливість”, “несприйняття”, “заперечення”, що актуалізується у мові за допомогою таких засобів:

1) заперечувальні форми з номінативними одиницями позитивної конотації *good, charming, attractive, wonderful*:

Not everyone thought he was so **wonderful**, you know—he trod on an **awful lot of important toes** (Rowling J. K., Harry Potter and the Deathly Hallows, p. 674).

У наведеному дискурсному фрагменті головним є відсутність позитивних рис, що через метафоричну понадфразову єдність розкриває додаткове значення концепту АНТИПАТІЯ – “втручання у діла інших”.

2) лексеми із негативною семантикою «зневаги» (*dislike, hate, loath, detest*):

*It's not exactly a secret we **hate** him, Dumbledore'll think we made it up to get him sacked* (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 247).

*"He **hated** my dad like he **hated** Sirius! Haven't you noticed, Professor, how the people **Snape hates** tend to end up dead?"* (Rowling J. K., Harry Potter and the Half-Blood Prince, p. 549).

*"Well, they did rather **detest** each other. Not unlike yourself and Mr. Malfoy. And then, your father did something **Snape could never forgive**"* (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 300)

Найвищим проявом антипатії в останньому дискурсному фрагменті є “нездатність пробачити” через використання надфразової єдності *could never forgive*.

Наступною бінарною парою афективних концептів є СПІВЧУТТЯ та НЕМИЛОСЕРДНІСТЬ. Співчуття використовується для вираження жалю та співпереживання і дискурсному контексті дитячої прози може виражатись номінативною одиницею “*sympathy*”. Проте є особливі відмінності в актуалізації цього афективного концепту через вживання:

1) номінативна одиниця *sympathy* у контексті несприятливих обставин:

*I believe that **his early losses** endowed him with great humanity and **sympathy*** (Rowling J. K., Harry Potter and the Deathly Hallows, p. 20).

*... they couldn't possibly ignore **a dementor attack**. He'd probably wake up tomorrow to three fat letters full of **sympathy** and plans for his immediate removal to the Burrow* (Rowling J. K., Harry Potter and the Order of Phoenix, p. 43)

2) номінативними одиницями *poor* та *mercy* з метою прояву допомоги:

“You’ve already seen him, Ginny, and the poor boy isn’t something you goggle at in a zoo.” (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer’s Stone, p. 97)

...and you’re in my power I’m the one with the wand... You’re at my mercy....” *“No, Draco,” said Dumbledore quietly. “It is my mercy, and not yours, that matters now.”* (Rowling J. K., Harry Potter and the HalfBlood Prince, p. 592).

Бажання допомогти як ілокутивний акт реалізується за допомогою лексем *desire to help* та понадфразової структури *You’ll have to hide longer* у формі поради.

3) у контекстному значенні:

He ran headfirst at the wall: Harry, who had some experience of Dobby’s habits of self-punishment, made to seize him, but Dobby merely bounced off the stone, cushioned by his eight hats. Hermione and a few of the other girls let out squeaks of fear and sympathy. “What’s happened, Dobby?” Harry asked, grabbing the elf’s tiny arm and holding him away from anything with which he might seek to hurt himself (Rowling J. K., Harry Potter and the Order of Phoenix, p. 607)

Через лексеми активного стану *doing, saying* розкривається активний компонент емпатії, що спрямована на покращення емоційного стану людини.

На противагу концепту СПІВЧУТТЯ виникає концепт НЕМИЛОСЕРДНІСТЬ, який характеризується відсутністю характеристик своєї бінарної пари і розкривається в дискурсі через використання:

1) засобів первинної номінації та використанням суміжних лексем (*mercilessness, meanness*):

*They had hoped that Goyle, who was almost as stupid as he was **mean**, might be thrown out...* (Rowling J.K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 507)

*... while Harry spoke in a high, cold, **merciless voice**. "More, Rowle, **or shall we end it and feed you to Nagini?**"* (Rowling J. K., Harry Potter and the Deathly Hallows, p. 174).

2) номінативні одиниці *mercy, care* в контексті заперечення:

*"Not Harry! **Please... have mercy...have mercy...** Not Harry! Not Harry! Please—I'll do anything—" "Stand aside. Stand aside, girl!" He **could have forced her away from the crib, but it seemed more prudent to finish them all.*** (Rowling J. K., Harry Potter and the Deathly Hallows, p. 344).

Останньою бінарною парою є концепти ЖАЛЬ і БЕЗЖАЛЬНІСТЬ. Жаль характеризується пасивним емпатією, через використання домінуючих номінативних одиниць *sorrow, disappointment*. Складовими компонентами афективного концепту ЖАЛЬ: сум, розпач, хвилювання.

На мовному рівні засобами актуалізації концепту ЖАЛЬ є:

1) засоби первинної номінації концепту через використання номінативної одиниці *pity*:

Hermione looked at the pair of them with an almost **pitying expression** on her face. "**Don't you understand how Cho's feeling at the moment?**" she asked. "No," said Harry and Ron together (Rowling J. K., Harry Potter and the Order of Phoenix, p. 459).

2) номінативна одиниця *poor* та лексеми *poor little, poor old*, які мають додаткове навантаження і виражають жаль та співчуття:

*"Is he always that nervous?" "Oh, yeah. **Poor little bloke, poor and old. Brilliant mind.*** (Rowling J.K. Harry Potter and the Sorcerer's Stone, 70)

3) номінативні одиниці *remorse, regret*, які підсилюють емпатійний жаль:

I give this information as a sign that I fully and totally renounce him, and am filled with a remorse so deep I can barely –” (Rowling J. K., Harry Potter and the Order of Phoenix, p. 453)

St. Mungo’s deeply regrets the death of Mr. Bode, whose health was improving steadily prior to this tragic accident. (Rowling J. K., Harry Potter and the Order of Phoenix, p. 546)

Безжальність пов’язана з відсутністю афективної емпатії. Концепт БЕЗЖАЛЬНІСТЬ характеризується відсутністю хаоарктеристик афективного концепту ЖАЛЬ і реалізуються у контексті дитячої фентезійної прози через такі засоби:

1) первинної номінації концепту через номінативні одиниці *pitiless, cruel, spiteful*:

Cruel, pitiless boy! You would let your own Mother die rather than -” (Lewis C. S., The Chronicles of Narnia)

... Edmund could be spiteful, and on this occasion he was spiteful. (Lewis C. S., The Chronicles of Narnia)

2) номінативними одиницями, що вказують на відсутність жалю:

There was no pity in his gaze (Rowling J. K., Harry Potter and the Goblet of Fire, p. 138).

”Utterly miserable as Gollum sounded, Bilbo could not find much pity in his heart, and he had a feeling that anything Gollum wanted so much could hardly be something good. (Tolkien J. R. R., The Hobbit, p. 61)

3) запереченням номінативної одиниці *remorse*, що розкриває додатковий зміст концепту – “відсутність розкаяння”:

Though he had shown no hint of remorse, it was possible that he felt sorry for how he had behaved before and was resolved to turn over a fresh leaf (Rowling J. K., Harry Potter and the Half-Blood Prince, p. 360–361)

Отже, концепти ЕМПАТІЙНЕ РОЗУМІННЯ/ НЕРОЗУМІННЯ визначаються наявністю / відсутністю таких когнітивних ознак як

“знання”, “сприйняття”, “бачення”, “оцінка”, “здатність”, “розум”, “толерантне ставлення”, “судження”, “згода”/ “незгода”. Когнітивними ознаками, що виявляються у дискурсивних контекстах безжальності як емпатійно немаркованого прояву є “відсутність розкаяння”, “відсутність жалю”, “жорстокість”. Концепти ТАКТ та БЕЗТАКТНІСТЬ характеризуються такими концептуальними ознаками як відсутність/ наявність: “втручання в чужі справи”, “втручання в особисте життя”, “пліткування”, “нав’язування власної точки зору, ідей, присутності”, “безпідставної критики”, “недоречного зауваження чи вчинку”. Когнітивними ознаками БУЛНГУ є “погіршення емоційного стану адресата”, “несправедливість”, “публічність”, “систематичність”, “організованість”, “використання соціальної чи фізичної переваги”, “зверхність, зіпсованість суб’єкта”, “агресія”, “залякування”, “приниження”, “поведінка”. Дискурсивні компоненти концепту СИМПАТІЯ: “зумовленість схожістю інтересів чи життєвих обставин”, “зумовленість ставленням об’єкта симпатії до адресанта”, “зумовленість спільними мотивами”, “згода із поглядами та переконаннями об’єкта симпатії”, “захист його позиції”, “висловлення оцінного ставлення”.

2.3. Метафорична категоризація ЕМПАТІЇ

Концепт ЕМПАТІЯ може осмислюватися в межах концептуальної метафори через рокриття додаткового змісту та імпліцитної структури. Кожен із компонентів концепту має свої особливості утворення та декодування когнітивної метафори, яка функціонує в межах дитячого фентезійного дискурсу. Так, ЕМПАТІЙНЕ РОЗУМІННЯ може метафоризуватися як візуальне сприйняття: **UNDERSTANDING IS SEEING:**

«I'm very sorry, Mr Tumnus,» said Lucy. «But please let me go home.»
«Of course I will,» said the Faun. «Of course I've got to. I see that now. I

hadn't known what Humans were like before I met you». (C. S. Lewis, The Chronicles Of Narnia).

Can't you see how much better off he'll be, growing up away from all that until he's ready totake it? (J. K. Rowling, Harry Potter and The Sorcerer`s Stone, p.13).

*He was keen to make his intentions perfectly **clear*** (J. K. Rowling, Harry Potter and the HalfBlood Prince, с.311).

*I thought I **made it clear to** you how very important that memory is* (J. K. Rowling, Harry Potter and the Half-Blood Prince, с.428).

У наведених дискусних фрагментах концепт РОЗУМІННЯ розкривається метафорично: дуже легко зрозуміти те, що є в полі нашого зору, нашого сприйняття через вживання лексем *clear, see* [4, с. 126].

Фізичний контакт є характеристикою емоційного впливу і має структуру: EMOTIONAL EFFECT IS PHYSICAL CONTACT:

*«How **touching** . . . » it hissed. «I always value bravery»* (J. K. Rowling Harry Potter and The Sorcerer`s Stone, с. 294)

*«But this is **touching**, Severus,» said Dumbledore seriously. «Have you grown to care for the boy, after all?»* (J. K. Rowling, Harry Potter and the Deathly Hollows, с. 687)

Вказівкою на фізичний контакт у наведених дискусних фрагментах є вживання номінативної одиниці *touching*, яка у своїй семантиці має фізичний компонент.

У контексті дитячої фентезійної прози завдання фізичного болю характеризується як негативний емоційни вплив:

*Harry glanced down and felt another **dull blow to his stomach**: Colin Creevey, though underage, must have sneaked back just as Malfoy, Crabbe, and Goyle had done. He was tiny in death.* (J. K. Rowling, Harry Potter and the Deathly Hollows, с. 694)

*Harry could see her struggling for something **hurtful to say*** (J. K. Rowling , Harry Potter and the Deathly Hollows, с. 668).

Понадфразова єдність *dull blow to his stomach* має пряме відношення до фізичного контакту, проте водночас осмислюється метафоричне як емоційне співчуття у наведеному дискурсному фрагменті.

Імлікації емпатійного компоненту мають різну структуру. Слідом за класифікацією процесу емпатії, розробленою Г. Баретт-Леонардом, більшість процесів співчуття мають пасивний характер і проходять лише перший етап осмислення (сприйняття, резонанс). Активність емпатії проявляє себе через використання лексем *doing, saying, sharing*:

«*Do you mind if I talk to you?*» «*No,*» *he said because he did not want to hurt her feelings.* (J. K. Rowling , Harry Potter and the Deathly Hollows, с. 352)

After a couple of mouthfuls Ron had pushed his portion away, looking queasy: Harry had only persevered so as not to hurt Hermione's feelings (J. K. Rowling, Harry Potter and the Deathly Hollows, с. 277)

Ілокутивна сила наведених прикладів реалізується у прагматичній тактиці зменшення негативного впливу емоцій, що допомагає вилучити стратегію ввічливості через лексеми *said, persevered*, якими виражається концепт ТАКТ.

Відсутність співчуття має фізіологічний компонент і розкривається через темперамент урну метафору – INDIFFERENCE IS COLD:

He would have happily exchanged the dream Ron for the real one, who was not only coldshouldering Ginny and Dean, but also treating a hurt and bewildered Hermione with an icy, sneering indifference. (J. K. Rowling , Harry Potter and the Half-Blood Prince, с. 290)

У наведеному дискурсному фрагменті компонент COLD розкривається через вживання засобів первинної та вторинної номінації, а саме лексем *coldshouldering, icy, sneering indifference*.

Просторові метафори UP– DOWN (GOOD IS UP, BAD IS DOWN) [4, с. 128] мають позитивний характер і реалізуються через використання

лексем та понадфразових єдностей *lower your spirits, his high spirits, spirits were low*:

*I knew a little girl - but I'd better not tell you that story. It might **lower your spirits**, and that's a thing I never do.* (C. S. Lewis, The Chronicles Of Narnia)

*Harry threw himself into a chair beside Ron, **his high spirits** ebbing away.* (J. K. Rowling, Harry Potter and The Prisoner of Azkaban, c. 139)

*Harry's mind was racing and his **spirits were low**.* (J. K. Rowling Harry Potter and The Sorcerer`s Stone., c. 139)

Співчуття та підбадьорення при цьому виступають як рух в гору, бо мають додаткове значення «підняття» настрою – EMPATHY IS ABILITY TO RAISE SPIRIT:

Відповідно, підбадьорення – це «, рух вгору

*«This is the worst I've ever felt in my life». «Join the club», said Harry bitterly. «Well», said Hermione, her voice trembling slightly. «I can think of one thing that might **cheer you both up**».* (J. K. Rowling, Harry Potter and the Order of Phoenix, c. 419)

*«She's unhappy!» said Hermione, exasperated. «Why don't you try and **cheer her up** instead of covering her up?»* (J. K. Rowling, Harry Potter and the Goblet of Fire, c. 538)

*«And how much is Professor Dumbledore paying you, Winky?» Hermione asked kindly. If she had thought this would **cheer up Winky**, she was wildly mistaken.* (J. K. Rowling, Harry Potter and the Goblet of Fire, c. 739)

*But Neville had already stretched out his hand, into which his mother dropped an empty Droobles Blowing Gum wrapper. «Very nice, dear», said Neville's grandmother in a falsely **cheery voice**, patting his mother on the shoulder.* (J. K. Rowling, Harry Potter and the Order of Phoenix, c. 514)

Етимологічний аналіз лексеми *cheer* тісно пов'язаний з відображенням настрою через вживання сем *face* та *mood*.

Серце метафоризується як Вмістилищем емоцій та почуттів виступає серце, яке метафорично осмислюється як погіршення емоційного стану через його рух вниз:

Harry's heart sank right back past its usual spot and settled somewhere around his navel. He ought to have known. She wanted to talk about Cedric. (J. K. Rowling, Harry Potter and the Order of Phoenix, с. 561)

Проявом доброти і милосердя виступає метафоричний вираз – «мати серце», що вказує на високу зданість співчувати людині:

«Really upset, she was, when Black nearly stabbed yeh, Ron. She's got her heart in the right place, Hermione has, an' you two not talkin' to her — » (J. K. Rowling, Harry Potter and The Prisoner of Azkaban, с. 274)

«I would trust Hagrid with my life,» said Dumbledore. «I'm not saying his heart isn't in the right place» said Professor McGonagall grudgingly, «but you can't pretend he's not careless». (J. K. Rowling, Harry Potter and The Sorcerer's Stone, с. 14)

В останньому наведеному дискурсному фрагменті прояв емпатії реалізується через вживання лексеми *upset* та фразеологічної одиниці *heart in the right place*.

Емотивність як прояв співчуття може бути і тягарем, що за допомогою виразу *heavy heart* вказує на фізичний параметр і може мати пряму та непряму семантику:

It was with a heavy heart that Harry packed his trunk up in the dormitory on the night before his return to Privet Drive. (J. K. Rowling, Harry Potter and the Goblet of Fire, с. 720)

На противагу вищенаведеному прикладу емпатією може бути звільнення від душевного болю та неспокою через вживання фразеологічного виразу *take a great weight off* :

EMPATHY IS ABILITY TO FREE FROM BURDEN:

That took a great weight off his mind. (C. S. Lewis, The Chronicles Of Narnia)

Негативний емоційний стан або біль від вразливих слів може інтерпретуватися як рани:

«Very well», said Professor Trelawney, in a deeply wounded voice. «If you will not banish the usurping nag, so be it. . .» (J. K. Rowling , Harry Potter and the Half-Blood Prince, с. 426)

But I forgot — another old man’s mistake — that some wounds run too deep for the healing. I thought Professor Snape could overcome his feelings about your father — I was wrong. (J. K. Rowling, Harry Potter and the Order of Phoenix, с. 833)

Звільнення від тягарю, або ж покращення емоційного стану через співпереживання може трактуватися як ліки від болю та розпачу:

EMPATHY IS MEDICINE:

Once or twice, Sirius made a noise as though about to say something, his hand still tight on Harry’s shoulder, but Dumbledore raised his hand to stop him, and Harry was glad of this, because it was easier to keep going now he had started. It was even a relief; he felt almost as though something poisonous were being extracted from him. It was costing him every bit of determination he had to keep talking, yet he sensed that once he had finished, he would feel better. (J. K. Rowling, Harry Potter and the Goblet of Fire, с. 695)

He was the only judge who had not left the table; the only judge not showing signs of pleasure and relief that Harry, Ron, and Fleur’s sister had got back safely. (J. K. Rowling, Harry Potter and the Goblet of Fire, с. 504)

«I’m not laughing», said Harry. Ron blinked. «It’s a brilliant idea! It’d be really cool if you got on the team! I’ve never seen you play Keeper, are you good?» «I’m not bad», said Ron, who looked immensely relieved at Harry’s reaction. (J. K. Rowling, Harry Potter and the Order of Phoenix, с. 272)

У наведених дискурсних фрагментах дитячого фентезі через вживання лексем *relief, something poisonous, feel better* та понад фразової

єдності *something poisonous were being extracted from* імплікується емпатичне розуміння та бажання допомогти і зарадити болю. Поняття *medicine* у значенні *'the way to make you happy'* є когнітивною складовою терміноконцепту MEDICINE [2, с. 132].

Номінативні одиниці *relief* та *relieve* формують водночас різні типи концептуальних метафор, які є проявами активного стану емпатії (EMPATHY IS ABILITY TO RAISE SPIRIT, EMPATHY IS ABILITY TO FREE FROM BURDEN, EMPATHY IS MEDICINE).

Отже, у межах дитячого фентезійного дискурсу ми реконструюємо емпатію через вилучення із контексту когнітивних метафор. Когніціями та складовими компонентами є співчуття та розуміння емоційного стану іншої людини, яке метафорично актуалізується у метафорі – UNDERSTANDING IS SEEING. Фізичний контакт є також проявом впливу на душевний стан головних героїв, що імплікується у контексті через вживання когнітивної метафори EMOTIONAL EFFECT IS PHYSICAL CONTACT. Шляхом подолання душевного болю, загоєння ран та покращення настрою реалізується у вигляді когнітивних метафор: EMPATHY IS ABILITY TO RAISE SPIRIT, EMPATHY IS ABILITY TO FREE FROM BURDEN, EMPATHY IS MEDICINE.

ВИСНОВКИ

Емпатія є універсальним довербальним когнітивно-афективним утворенням, що визначає поведінку суб'єкта у ситуації соціальної взаємодії та вербалізується знаком, набуваючи аксіологічних смислів. Емпатія постає суспільнопсихологічним подієвим концептом і включає когнітивний (розуміння ментальних станів інших людей) та афективний компоненти (емоційна реакція на досвід інших).

Зважаючи на дидактичність дитячої літератури, необхідність створення позитивних установок, та реалізацію категорій емотивності і інтенсивності, що разом з відповідними лексико-граматичними засобами об'єктивують емпатію, актуалізація концептів базових емоцій (радість, сум, страх та ін.) призводить до актуалізації концептуального домену емпатії.

Концептуальний домен ЕМПАТІЯ має два виміри (парцели): КОГНІТИВНИЙ, що співвідноситься з концептами РОЗУМІННЯ, ТАКТ, НЕРОЗУМІННЯ, БЕЗТАКТНІСТЬ, БУЛІНГ, та АФЕКТИВНИЙ (емотивний), що корелює з концептами СПІВЧУТТЯ, ЖАЛЬ, СИМПАТІЯ, БЕЗЖАЛЬНІСТЬ, НЕМИЛОСЕРДНІСТЬ, АНТИПАТІЯ, які відображають різний ступінь інтенсивності ознаки. На мовному рівні ці виміри представлені лексемами-членами синонімічних рядів імен відповідних концептів. Концептуальний домен ЕМПАТІЯ структурується за допомогою образно-схемної та метафоричної моделей. Схематизація є основою пізнання та за своєю суттю призначена для виконання категоризуючої функції.

Концепти парцел концептуального домену ЕМПАТІЯ перетинаються як між собою, так і з парцелами пов'язаних систем. Тобто ЕМПАТІЯ осмислюється як гештальт, когнітивне утворення, елементи якого не можуть існувати поза цілим і загальне значення якого не може бути виділеним із значень його елементів, є неізолюваним і зв'язаним з іншими концептами. У межах концептуального простору концепти

можуть бути виділені та відмежовані один від одного лише на фоні домену ЕМПАТІЇ, частиною якого вони є.

Дані компонентного та текстово-інтерпретаційного аналізу свідчать про те, що концепти бінарних концептуальних опозицій відзначаються наявністю / відсутністю певних концептуальних ознак. Наприклад, для ЕМПАТІЙНОГО РОЗУМІННЯ/ НЕРОЗУМІННЯ характерною є актуалізація “знання”, “сприйняття”, “бачення”, “оцінка”, “здатність”, “розум”, “толерантне ставлення”, “судження”, “згода”/ “незгода” тощо. Концепти ТАКТ та БЕЗТАКТНІСТЬ характеризуються такими концептуальними ознаками як відсутність/ наявність: “втручання в чужі справи”, “втручання в особисте життя”, “пліткування”, “нав’язування власної точки зору, ідей, присутності”, “безпідставної критики”, “недоречного зауваження чи вчинку”.

Емпатія може осмислюватись через метафоричну реалізацію її складових. У процесі емпатії розуміння є першою фазою та необхідною умовою її виникнення. Розуміння метафоризується через втілене пізнання, те, що легко побачити, легко зрозуміти: UNDERSTANDING is SEEING. Відповідно до концепції втіленого пізнання, емоції та стани також категоризуються як фізичні явища. Інтенсивність емоційної реакції осмислюється в термінах температурної метафори: EMOTIONAL INTENSIVENESS is TEMPERATURE; а емоційний вплив – в термінах просторової метафори та фізичного явища: EMOTIONAL CONTACT is PHYSICAL CONTACT, EMOTIONAL EFFECT is PHYSICAL EFFECT.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Азнабаева Л. А. Принцип вежливости в английском диалоге. Уфа: РИЦ БашГУ. 2005. 198 с.
2. Александрук І. В. Вербалізація можливих світів у жанрі фентезі : автореф. дис...канд. філол. наук : спец. 10.02.04 . Харківський нац. у-т ім. В. Каразіна. Х., 2011. 18 с.
3. Арутюнова Н. Д. Метафора і дискурс М. 1990. С. 5– 51.
4. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл: Логико-семантические проблемы. М. : Наука, 1976. 383 с.
5. Бикова А. Реалізація категорії ввічливості в англomовному художньому дискурсі. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. 2014. С. 221–225.
6. Болдырев Н Н. Концепт и значение слова. Воронеж. 2001. С. 25–36.
7. Виговська Л. П. Емпатійність як механізм реалізації суб'єкт-суб'єктної педагогічної парадигми. К. : НПУ, 1999. Вип. 4(7). С. 61–66.
8. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки. М. : УРСС, 2002. 247 с.
9. Жаботинская С. А. Ономазиологические модели и событийные схемы. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2009. № 837. С. 3–14.
10. Козяревич Л. В. Вербальні й невербальні засоби емпатизації діалогічного дискурсу (на матеріалі англomовної прози ХХ століття): автореф. дис. канд. філол. наук : спец. 10.02.04. Київський національний лінгвістичний ун-т. К., 2006. 19 с.
11. Кубрякова Е. С. О тексте и критериях его определения. М. 2001. С. 72–81.

12. Кузнецова А. А. Иллокутивные типы вербального проявления эмпатии (на материале французского языка). Т. 15, № 2. 2010. С. 360 – 363.
13. Мартынюк А. П. Когнитивно-коммуникативная лингвистика: в поисках базовых принципов и методик анализа [Электронный ресурс]. № 12. 2016. С. 17–35. Режим доступа до ресурсу: <https://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/vypusk-no122016/martynuka-p>
14. Морозова Е. И. Ложь как дискурсивное образование : лингвокогнитивный аспект : Монография. Харьков : Экограф. 2005. 300 с.
15. Никитин М. В. Развернутые тезисы о концептах // Вопросы когнитивной лингвистики. № 1 (001). 2004. С. 53–64.
16. Паславская Я. Р. Гарри Поттер – “становящийся” герой? К вопросу о влиянии жанровых черт воспитательного романа на произведение Дж. К. Роулинг. Омск, 2015. № 1 (64). С. 177–181.
17. Приходько А. И. Роль оценки в формировании картины мира [Электронный ресурс]. 2015. С. 86–96. Режим доступа : <https://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/vypusk-no10-2015/prihodkooa-i>
18. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивнодискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
19. Родина М. В. Миф и его поэтика в цикле К. С. Льюиса “Хроники Нарнии”: проблема художественной функциональности : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.01.03 “Литература народов стран зарубежья”. Воронеж. 2015. 24 с.
20. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
21. Серль Дж. Что такое речевой акт? М.: Прогресс. 1986. Вып.17: Теория речевых актов. С.151–169.

22. Сусов А. А. Размышления о концептах. Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. № 726. Серія: Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. Вип. 49. Харків. 2006. С. 14–20.

23. Сусов И. П. Мысли о лингвистике (из неопубликованного) часть 1, 2 [Электронный ресурс]. Направление “Филология”. № 8. 2014. С. 120–130. Режим доступа : <https://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/vypusk-no8-2014/susov-i-p>

24. Таценко Н. В. Лексико-стилістичні аспекти емпатії в англomовному політичному дискурсі. Суми : СумДУ, 2014. С. 11–15.

25. Чесноков И. И. Месть как эмоциональный поведенческий концепт (опыт коммуникативно-когнитивного описания в контексте русской лингвокультуры) : автореф. дис ... д-ра филол. наук. : спец. 10.02.19 “Теория языка”. Волгоград : Изд-во Волгоград. гос. пед. ун-та, 2009. 44 с.

26. Федоренко О. Категорія емоційної оцінки в реалізації комунікативних завдань журналіста. Львів : Видавничий центр Львівського нац. ун-ту, 2011. Вип. 34. С. 242–248.

27. Филимонова О. Е. Эмоциология текста. Анализ репрезентации эмоций в английском тексте : [учебное пособие]. СПб. : Книжный Дом, 2007. 448 с.

28. Хари Р. Социальный мозг : пер. с англ. [Электронный ресурс] / 2002. Режим доступа до ресурсу : <http://www.project-syndicate.org/commentary/the-social-brain/russian>

29. Хлебодарова О. Б. Эмпатия в структуре целостности личности [Электронный ресурс]. 2015. Режим доступа до ресурсу : <https://cyberleninka.ru/article/n/empatiya-v-strukture-tsennostilichnosti>

30. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та. 1987. 191 с.

31. Шаховский В. И. Полистатусная репрезентация категории эмотивности в языке. Тамбов, 2002. С. 8–10.
32. Шевченко И. С. Подходы к анализу концепта в современной когнитивной лингвистике. Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. 2006. № 725. С.192–195.
33. Barrett-Lennard G. The Phases and Focus of Empathy. *British Journal of Medical Psychology*. 1993. Vol. 66. № 1. P. 3–14.
34. Batson C. D. *These things called empathy: Eight related but distinct phenomena*. Cambridge: MIT Press. 2009. P. 3–15.
35. Clausner T., Croft W. Domains and image schemas. *Cognitive Linguistics*. № 10–1. 1999. P. 1–31
36. Dekeyser M. *Empathy in Psychotherapy: Dialogue and Embodied Understanding*. Cambridge : MIT Press. 2009. P. 113–124.
37. Dijk T. A. van. *Text and Context: Explorations in the Pragmatics and Semantics of Discourse*. L.; N.Y., 1977. 261 p.
38. Gibbs R. W. *The Cognitive Psychological Reality of Image Schemas and Their Transformations*. Berlin ; New York : Mouton de Gruyter, 2006. P. 239–268.
39. Ivanotchak N. I. *Concept Bullying in Juvenile Fantasy Prose: Cognitive Communicative Approach*. Budapest, 2017. P. 33– 35.
40. Ivanotchak N. I. *Empathy as Multidisciplinary Field of Study*[Електронний ресурс]. Черкаси. 2016. Режим доступу до ресурсу : <http://foreign-languages.karazin.ua/resources/a9002c47e15059a1092d31a86c04cbd2.pdf>
41. Ivanotchak N. I. *Linguistic Explorations of Empathy*. Херсон: Видавничий дім “Гельветика”. 2016. с. 196
42. Johnson M. *The Body in the Mind. The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason*. Chicago : The University of Chicago Press. 1987. 233 p.

43. Kövecses Z. *Metaphor: A Practical Introduction*. N.Y. : Oxford University Press, 2010. 285 p.
44. Lakoff G. *Lecture on Embodied Cognition and Language* [Электронный ресурс]. Central European University, 2013. Режим доступа до ресурсу : <https://www.youtube.com/watch?v=XWYaoAoijdQ>
45. Lakoff G. *Metaphors of Terror* [Электронный ресурс]. 2001. – Режим доступа до ресурсу : <http://www.cse.buffalo.edu/~rapaport/575/F01/lakoff.on.terrorism.html>
46. Lakoff G. *Metaphors We Live By*. London : The University of Chicago Press. 2003. 276 p.
47. Langacker R. *Cognitive Grammar : a Basic Introduction*. Oxford : Oxford University Press, 2008. 584 p.
48. Schwartz W. *The Parameters of Empathy: Core Considerations for Psychotherapy and Supervision*. *Advances in Descriptive Psychology*. 2013. Vol. 10. P. 203–218.
49. Schwartz W. *From Passivity to Competence: A Conceptualization of Knowledge, Skill, Tolerance, and Empathy*. *Psychiatry*. 2002. Vol. 65(4). P. 338–345.
50. Stanger N. *Put Yourself in Their Boots: Effects of Empathy on Emotion and Aggression*. *Journal of Sport & Exercise Psychology*. Birmingham : 2012. Vol. 34. P. 208–222.
51. Stavrinides P. *Bullying and Empathy: A Short-Term Longitudinal Investigation*. *Educational Psychology*. 2010. Vol. 30 (7). P. 793–802.
52. Talmy L. *Toward a Cognitive Semantics (Vol.1 Concept Structuring Systems)*. Cambridge, MA : MIT Press, 2000. 565 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Lewis C. S. The Chronicles Of Narnia. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела : [https://ia601703.us.archive.org/34/items /TheChroniclesOfNarnia /The%20Chronicles%20of%20Narnia.pdf](https://ia601703.us.archive.org/34/items/TheChroniclesOfNarnia/The%20Chronicles%20of%20Narnia.pdf)
2. Rowling J. K. Harry Potter and the Chamber of Secrets. N.Y.: Arthur A. Levine. Scholastic Booksю 1999. 352 p.
3. Rowling J. K. Harry Potter and the Deathly Hallows. N.Y.: Arthur A. Levine. Scholastic Booksю 2007. 759 p.
4. Rowling J. K. Harry Potter and the Goblet of Fire. N.Y.: Arthur A. Levine. Scholastic Books, 2000. 896 p.
5. Rowling J. K. Harry Potter and the Half-Blood Prince. N.Y.: Arthur A. Levine. Scholastic Books, 2005. 652 p.
6. Rowling J.K. Harry Potter and the Order of Phoenix. N.Y.: Arthur A. Levine. Scholastic Books, 2003. 766 p.
7. Rowling J.K. Harry Potter and the Prisoner of Azkaban. N.Y.: Arthur A. Levine. Scholastic Books, 1999. 435 p.
8. Rowling J.K. Harry Potter and the Sorcerer’s Stone. N.Y.: Arthur A. Levine. Scholastic Books, 1998. 309 p.
9. Tolkien J. R. R. The Hobbit. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела : <https://ia801907.us.archive.org/0/items /TheHobbit ByJ.R.RTolkien/The%20Hobbit%20by%20J.R.R%20Tolkien.pdf>
10. Tolkien J. R. R. The Lord of the Rings. The Fellowship of the Ring / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела : <https://ia801308.us.archive.org/4/items/TheLordOfTheRing1TheFellowshipOf TheRing/The%20Lord%20Of%20The%20Ring%201-The%20Fellowship%20Of%20The%20Ring.pdf>
11. Tolkien J. R. R. The Lord of the Rings. The Two Towers / J. R. R. Tolkien. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела : <https://archive.org/stream/TheLordOfTheRing1TheFellowshipOfTheRing/Th>

e %20Lord%20Of%20The%20Ring%20- The%20Two%20Towers#page/n5/mode/2up

12. Tolkien J. R. R. The Lord of the Rings. The Return of the King. [Электронный ресурс]. – Режим доступа до джерела : <https://archive.org/stream/TheLordOfTheRing1TheFellowshipOfTheRing/The%20Return%20Of%20The%20King#page/n0/mode/2up>